

Köyhdytetyt

Ihmiskunnan epävirallinen enemmistö

(lyhennelmä)

KENT WILSKA (2006)

KEPAN TAUSTASELVITYKSET 15, 2006/2008 (LÄHDEVIITTEIDEN OSALTA KORJATTU PAINOS).

ISSN 1796-6469

ISBN (PDF) 952-200-036-1

TAITTO: MARI LAAKSONEN & JUKKA-PEKKA JÄNKÄLÄ

KANSI: SUVI SAVOLAINEN

KEHITYSYHTEISTYÖN PALVELUKESKUS
TÖÖLÖNTORINKATU 2 A
00260 HELSINKI, FINLAND

TEL +358-9-584-233
FAX+358-9-584-23-200
KEPA@KEPA.FI
WWW.KEPA.FI

TUETTU ULKOMINISTERIÖN KEHITYSYHTEISTYÖVAROIN.

Sisällysluettelo

Esipuhe

Köyhdyttäminen maailmankylän laitamilla

Kehitysajattelun läntiset juuret
Sinun vapautesi on orjuutta minulle?
Onko oma elämäntapa enää mahdollinen?
Raiteiltaan suistunut järjestelmä
Maailmankylän synty

Maailmankylän laitamilla

Äärimmäiset yrittäjät
Mikroyrittäjä elää kädestä suuhun
Maaseudun naiset epävirallisen työn sankareita
Vapaan talouden eri muotoja
Julkiset taloudet syrjivät epävirallista sektoria
Ongelma vai ratkaisu?
Paikallisten yhteisöjen selviytymiskeinot
Yksilö ja yhteisötalous

Oikeudet maahan ja luonnonvaroihin

Pääoman mysteeri
Uusi omaisuusjärjestelmä?
Tiedosta pääomaa

Virallisen talouden ratkaisuja

Talouden abstraktioista oikeisiin ihmisiin

Vaihtoehtoja etsimässä

Paradigmojen nousu ja tuho
Tarvitaan historiallista näkökulmaa
Menkää katsomaan miltä todellisuus näyttää!
Köyhyysohjelmilla kohti paikallista osallistumista
Poliittisia ehtoja ylhäältä
Paikallisia vastauksia maailmanlaajuisiin kysymyksiin
Kamppailu on aina paikallinen

Epilogi

Kamppailu köyhdyttämistä vastaan
Kuka määrittelee kehityksen ja köyhyyden?
Oikeus osallistua on avain kehitykseen

Lähdeluettelo

Esipuhe

Kepan elokuussa 2004 julkaisema ”Köyhdytetyt - ihmiskunnan epävirallinen enemmistö” -kirja on saanut kannustavan vastaanoton. Monet kehityskysymysten parissa toimivat ja työskentelevät ihmiset ovat saaneet siitä ajatuksia aktivismiinsa, opintoihinsa ja työhönsä.

Köyhdytetyt-kirja on tiiviin yhteistyön tulos. Kent Wilska, Max von Bonsdorff, Matti Lahtinen ja Juha Rekola kirjoittivat kirjan tekstin, Kepan tiedottajat puolestaan vastasivat paljon kiitosta saaneista konkreettisista esimerkeistä ihmisten selviytymisestä Etelän yhteiskunnissa. Tässä yhteistyössä alkoi muodostua myös köyhdyttämisen käsite, joka on nostettu keskeiseksi myös Kepan nykyisessä strategiassa (2006-2010). Köyhdyttämällä Kepa alleviivaa sitä, että köyhyys on aktiivisen toiminnan tulosta ja että köyhyyden todellinen poistaminen onnistuu vain, jos köyhyyttä tuottavat ja ylläpitävät yhteiskunnalliset rakenteet ja käytännöt murretaan.

Kepa pyysi Kent Wilskaa tekemään Köyhdytetyt-kirjasta lyhennetyn version ja kirjoittamaan siihen epilogin. Lyhennelmää tarvittiin Kepan kampanjatarpeisiin ja raporttiin köyhdyttämisestä, jonka Kepa julkaisee vuoden 2007 alussa. Tässä englanninkielisessä raportissa on Köyhdytetyt-kirjan lyhennelmän ja joidenkin konkreettisten esimerkkien lisäksi mukana Wilskan köyhdyttämistä pohdiskeleva epilogi ja artikkeli niiden paikallisselvitysten pohjalta, jotka Kepa on hiljattain teettänyt Indonesiassa, Sambiassa ja Tansaniassa.

Hyviä lukuhetkiä!

Outi Hakkarainen
Ohjelmasuunnittelija, Kepa
Helsinki 8.11.2006

Köyhdyttäminen maailmankylän laitamilla

Kaikki ovat yhtä mieltä siitä, että köyhyys on moniulotteinen ilmiö. Se ei siis ole vain tulojen puutetta tai kulutuksen vähäisyyttä, vaan se voi koskea asumista, ravintoa, terveyttä tai koulutusta. Kysymys voi olla turvattomuudesta, haavoittuvuudesta, altistumisesta väkivallalle, rikoksille tai luonnon katastrofeille. Se voi liittyä päätöksenteko- ja osallistumismahdollisuuksien puutteeseen tai kykenemättömyyteen osallistua yhteisön toimintaan. Köyhyyden eri ulottuvuuksia pyritään myös mittaamaan, mutta kun köyhyyden käsitettä on laajennettu tuloköyhyyden ulkopuolelle, mittaaminen on osoittautunut yhä vaikeammaksi.

Kukaan ei ole köyhä tai rikas syntyessään. Syntymänsä jälkeen ihminen tulee osaksi yhteisöllistä toimintaa, jonka tuloksena hän voi rikastua tai köyhtyä suhteessa muihin.¹ Erilaiset yhteiskunnalliset instituutiot luovat ne puitteet, joissa ihmisistä tulee rikkaita tai köyhiä. Joissain maissa rakenteet ja instituutiot ovat sellaiset, että suurin osa ihmisistä ajautuu köyhyyteen. Nämä rakenteet voivat muodostaa lähes ylityspääsemättömän ja sukupolvien läpi ulottuvan kuilun.

Köyhyys on lähes aina suhteellista, ”verratuna johonkin”. Voidaan kuitenkin toki sanoa, että ihminen joka näkee nälkää on kaikissa tilanteissa köyhä, vaikka hänen tilannettaan ei verrattaisi muiden elinolosuhteisiin. Mutta köyhyys saa syvemmän ja poliittisemmän merkityksen, jos ihmisten tilannetta verrataan toisiin esimerkiksi rahan, ruuan, asumisen, lukutaidon, päätöksentekomahdollisuuksien tai osallistumisen suhteen. Ei ole olemassa mitään muuta objektiivisesti määriteltyä absoluuttista köyhyysrajaa kuin kuolema. Tästä huolimatta erilaisia

¹ Aikaisemmin puhuttiin, että oli lottovoitto syntyä Suomeen. Ihmisellä on siis todennäköisesti varsin kohtuullinen tulevaisuus edessään, jos hän syntyy kaikista maailman maista Suomeen. Tämä perustuu varsin laajaan mahdollisuuksien tasa-arvoon kansalaisten kesken. Vaikka vanhempien varallisuudessa ja asemassa on tietysti merkittäviä eroja, on suomalaisilla vielä varsin hyvät mahdollisuudet rakentaa elämänsä melko tasapuolisesti. Tässä ovat keskeisiä julkisen terveydenhuolto, koulutus ja sosiaaliturva. Suomalaiset otetaan mukaan yhteiskuntaan välittömästi syntymästään.

rajoja pyritään jatkuvasti asettamaan. Esimerkiksi alle dollarin päivässä ansaitsevia pidetään äärimmäisen köyhinä. Entä jos kaikki maailman ihmiset ansaitsisivat dollarin päivässä? Erilaisen köyhyysrajojen määritelmiin vaikuttaa se, mitä muilla on.

Köyhiä ei siis ole ilman varakkaita. Kun puhutaan köyhyysongelmasta, huomio keskittään vain suhteen toiseen osapuoleen. Ongelma on heikomman osapuolen. Sitä ei ole sillä, joka on ottanut itselleen oikeuden asettaa kysymyksen ongelmasta. Retorisella sorminäppäryydellä esiin nousee uusi ”objektiivinen” todellisuus, köyhyys. Tästä uudesta todellisuudesta keskustellaan, sitä mitataan ja sen kimppuun hyökätään. Köyhyys kuitenkin syntyy sosiaalisista suhteista, jotka yhdistävät ja erottavat rikkaita ja köyhiä.²

Köyhyys ja rikkaus, köyhdyttäminen ja rikastu(ta)minen, varattomuus ja varallisuus ovat vääjäämättömästi kytköksissä toisiinsa. Joidenkin ihmisten rikkaus tai köyhyys syntyy taloudellisen, sosiaalisen, poliittisen ja kulttuurisen vuorovaikutuksen seurauksena. Köyhyys on siis jonkin toiminnan tulos.

Köyhyyden syinä ovat siis sellaiset rakenteet, jotka ruokkivat yhteiskunnallista eriarvoisuutta. Näiden rakenteiden olemassaolo ja toiminnan ylläpitäminen on köyhdyttämistä.³ Köyhdyttäminen on jonkun ihmisen tekemistä köyhäksi. Köyhdyttäminen on jonkin koneiston tai ihmisten aktiivisen toiminnan (tai toimimattomuuden) tulosta, se ei ole itsestään tapahtuvaa passiivista köyhtymistä.

Kehitysajattelun läntiset juuret

”Kehitystä” ja kasvua on Aristoteleen ajoista pidetty läntisessä perinteessä luonnollisina ja myönteisinä asioina. Etenemisen ja rationaalisuuden ideologia vahvistuivat 1600-luvun lopulla vastakohtanaan keskiajan taikausko ja pysähtyneisyys. Läntisen ajattelun ytimessä oli, että yhteiskuntien kehitys perustuu tiettyihin luonnollisiin periaatteisiin. Tämä yhteiskunnallisen kehityksen oppi lujittui 1800-luvun lopulla.⁴

Läntiseen kehitysideoologiaan liittyy vahva usko kasvun välttämättömyyteen. Hyvä elämä voidaan taata kaikille teknologisen edistymisen

² Rist 2002

³ Köyhdyttäminen – impoverishment, the act of making someone poor.

⁴ Rist 2002.

ja yhä kasvavan tuotteiden ja palveluiden tuotannon kautta. Tällainen kehitys tarjoaa lupauksen yltykkylläisyydestä. Sitä pidetään luonnollisena, myönteisenä, tarpeellisena ja kiistattomana. Kehitys on sosiaalinen luomus, mutta se pyrkii näyttäytymään "luonnollisena" ilmiönä, jolla on omat yhteisöjä hallitsevat lakinsa.⁵

Läntiset yhteiskunnat nähtiin 1800-luvun lopussa muita ylempinä. Länsi oli johdossa, koska sen tuotannon koko oli suurempi ja koska sillä oli enemmän tieteellisiä ja teknologisia keksintöjä. Vertailusta tuli keskeistä, lännen ulkopuolisia alueita ei nähty niinä itsenään. Eri maat niputettiin yksinkertaisesti "kehitysmaksi".⁶

Kehityksen näennäismääritelmien keskeisin ongelma on, että ne perustuvat yhden tai useamman ihmisen mielikuviin siitä, mikä on sosiaalisen olemassaolon ihannetila. Näiden mielikuvien määrittely on täysin riippuvainen puhujan omista, subjektiivisista näkemyksistä. Nämä mielikuvi- ja maailmat ovat tosin usein miellyttäviä ja toivottavia. Kukapa ei haluaisi maailmaa, jossa kaikki ovat onnellisia, elävät pidempään ja paremmin, ilman tauteja, köyhyyttä, riistoa ja väkivaltaa. Näin luodaan laaja yksimielisyys kiistattomien arvojen ympärille. Jos kehitys on kuitenkin vain sana, joka kuvaa laajaa hyvien inhimillisten arvojen summaa, voimme päätellä, ettei kehitystä ole missään, eikä todennäköisesti tule olemaankaan.⁷ Useat kehitysvisiot ovat listoja hyvistä universaaleista asioista, joiden ympärille on helppo rakentaa konsensus. Kehityksen määritelmän moniselitteisyys mahdollistaa sen puolesta puhumisen hyvin erilaisista lähtökohdista. Toisen "kehitys" voi olla itseasiassa jonkun toisen "anti-kehitys". Puhutaan oikeasta ja väärästä tai hyvästä ja huonosta kehityksestä.

YK:n Inhimillisen kehityksen raportin ansioksi voidaan katsoa sen luopuminen uskosta talouskasvun pyhään lehmään. Raportin ajattelussa selkeästi erotetaan varallisuuden kerääminen ja "hyvä elämä".⁸ UNDP:n raporteissa kehityksen määritelmä on kuitenkin normatiivinen. Tekijät kuvailevat, mitä he toivovat näkevänsä. Ensimmäisellä "ihmisten valintojen laajentaminen"⁹

⁵ Rist 2002.

⁶ Rist 2002.

⁷ Rist 2002.

⁸ Rist kysyy samalla sarkastisesti oliko kehitys ollut sitten aikaisemmin "epäinhimillistä". Mitä hyötyä kehityksestä oli ollut vuosikymmenet, jollei se ottanut ihmisiä huomioon, me-nikö tämän keksimiseen näin kauan? Ensimmäinen UNDP:n Human Development Report julkaistiin 1990. (Rist 2002)

⁹ "Enlarging people's choices".

näyttää myönteiseltä toimenpiteeltä. Loppujen lopuksi ratkaisukaava ei tarjoa paljon uutta, prosessi on avoin, se johtaa mahdollisuuksien laajentamiseen ja on periaatteessa rajoittamatonta. Kehitys ei välttämättä auta kaikkia valitsemaan, mitä juuri he haluavat. Teollinen yhteiskunta antaa meille mahdollisuuden valita uusien automerkkien välillä, mutta rajoittaa työmahdollisuuksia. Tuotteiden tarjontaa laajennetaan vastaamaan kysyntää, mutta ihmisten raikkaan ilman, puhtaan veden tai puhtaan ruoan saantia rajoitetaan. Kehitysprosessiin kuuluu myös häviö, tuhoutuminen.¹⁰

Sinun vapautesi on orjuutta minulle?

Markkinatalouden ehdoilla toimivan kulutusyhteiskunnan sisällä ihmisiä yhdistää periaatteessa yhteinen käsitys siitä mitä kehitys on. Hyvin monelle se on käytännössä kulutuksen lisäämistä ja siihen tarvitaan tuotannon kasvua. Se on kouluttautumista paremman työpaikan toivossa, korkeampaa palkkaa, uusien vaatteiden, pesukoneen, television, auton tai asunnon ostamista sekä palvelujen kuluttamista, elokuvissa käymistä ja matkailua

Kaikki kapitalistisessa järjestelmässä elävät yhteisöt eivät kuitenkaan ole välttämättä yhtä mieltä markkinatalouden tarkoista säännöistä tai niistä keinoista, joilla hyvinvointia päätetään yhteisesti tavoitella. Joidenkin mielestä markkinataloutteen tai kapitalismiin kuuluu, että jokainen huolehtii itse itsestään. Toisten mielestä taas kaikille pitäisi turvata tietyt perusedellytykset osallistua hyvinvoinnin rakentamiseen. Keskeinen osa parin viime vuosisadan ajan käydystä talouspoliittisesta keskustelusta on koskenut taloudellisen toiminnan vapautta ja sen rajoittamista, markkinoita ja säätelyä.

Vapailla markkinoilla on varmasti ansionsa ja niiden tarve tulisi tunnustaa, sillä vapaudella osallistua taloudelliseen vaihtoon on perustava merkitys sosiaalisessa elämässä. Markkinoiden roolin ei tule kuitenkaan riippua vain siitä mitä ne voivat tehdä, vaan myös siitä, mitä niiden annetaan tehdä. On olemassa ryhmiä, joiden etuja markkinoiden sulava toiminta palvelee, mutta on myös olemassa ryhmiä, joiden etuja tämä samainen toiminta haittaa.¹¹

¹⁰ Rist 2002.

¹¹ Sen 2001.

On pidettävä mielessä, että varallisuus on vain väline ”hyvän elämän” toteuttamiseen. Kehitys voidaan nähdä ihmisten nauttimien todellisten vapauksien laajentamisena. Vapaus poliittiseen osallistumiseen, vapaus osallistua peruskoulutukseen tai terveydenhuoltoon ovat kehityksen rakentavia elementtejä.¹² Yksilön kyky nauttia näistä vapauksistaan riippuu kuitenkin olennaisesti taloudellisista, sosiaalisista ja poliittisista rakenteista.¹³

Maaailmassa kaikilla ei kuitenkaan ole yhtäläisiä mahdollisuuksia, ei kansainvälisesti eikä yhdenkään maan sisällä. Säätelemättöminä markkinamekanismit tuottavat ja lisäävät näitä eroja. Muut paitsi ideologisesti kovimmat fundamentalistit myöntävät tämän.¹⁴ Keskeisin kysymyksen juuri se, että toisten vapaus toimia markkinataloudessa saattaa rajoittaa toisten oikeuksia, mahdollisuuksia tai vapauksia.

Onko oma elämäntapa enää mahdollinen?

Maaailmassa on vielä yhteisöjä, jotka eivät ole osa markkinataloutta ja massakulutussyhteiskuntaa.¹⁵ Osa näiden yhteisöjen jäsenistä kuitenkin haluaisi tulla osaksi tätä nykyaikaa ja jättää taakseen vanhat asuinsijansa maaseudulla. Osa yhteisöistä ja ihmistä haluaisi vielä elää muiden arvojen ohjaamana sopusoinnussa luonnon kanssa kestäväällä tavalla. Toinen ei ole ”paha” ja toinen ”hyvä”. Osa ihmisistä joutuu lähtemään vasten tahtoaan, osa jää vaikkei haluaisi. Eri-

¹² Vapaan markkinatalouden merkitystä korostavat Milton ja Rose Friedman ovat myös sitä mieltä, ettei ihmisen mahdollisuuksia saisi rajoittaa hänen sukupuolensa, syntyperänsä, kansallisuutensa, rotunsa, uskontonsa eikä minkään muunkaan toisarvoisen ominaisuuden suhteen. Rajoitteena saisi olla vain kyvyt. He kritisoivat vahvasti tasa-arvoa tulosten suhteen eli sitä, että kaikkien pitäisi päätyä samanlaisiin lopputuloksiin riippumatta siitä kuinka paljon työtä he tekevät tai yrittävät. Heidän teoksensa ”Vapaus valita” peruslähdekohdat ovat hyvin lähellä ”kehitys vapautena” ajattelua, tosin Friedmanit eivät usko näiden vapauksien rajoittamiseen oikeastaan missään olosuhteissa. (Friedman - Friedman 1982). Jos biologisesti periytyvät ominaisuudet eivät saisi rajoittaa ihmisen mahdollisuuksia, miksi varattomuuden tai varallisuuden periytyminen saa. Köyhyydenhän on todettu olevan sukupolvien yli ulottuva ominaisuus.

¹³ Sen 2001.

¹⁴ Helleiner 2000. Milton ja Rose Friedman (1982) pitävät myyttinä, sitä että vapaiden markkinoiden kapitalismi lisäisi eriarvoisuutta. Heidän mukaansa köyhien ja rikkaiden välinen kuilu ei ole missään leveämpi kuin niissä yhteiskunnissa, joissa vapaiden markkinoiden ei anneta toimia.

¹⁵ Rostow (1961), *the age of high mass-consumption*.

laiset maailmat elävät rinnakkain, limittäin ja päällekkäin.

Markkinatalouden levittäminen yhä laajemmalle uhkaa muuttaa niiden ihmisten elämäntapoja, jotka vielä elävät tämän systeemin ulkopuolella tai laitamalla. Markkinatalouden vienti yhteisöihin pakolla on näiden ihmisten köyhydyttämistä. Näillä ihmisillä pitäisi olla vapaus valita kehitys, eli se mitä he haluavat elämässään tavoitella. Tämä olisi ihmisten nauttimien todellisten vapauksien laajentamista. Nyt monella ei ole vapautta valita kehitystä, vaan tarjolla on vain yksi malli.

Kysymys ei ole filosofinen, sillä markkinatalouden rajat leviävät joka päivä. Sitä ovat yhteisömaiden aitaaminen, veden yksityistäminen, perinnetiedon yksityisomistus, luonnon monimuotoisuuden patentointi. Nämä konkreettiset toimet rajoittavat ihmisten mahdollisuuksia elää läntisen markkinatalouden ulkopuolella.

Nämä yhteisöt köyhtyvät, koska niiltä riistetään mahdollisuudet elää haluamallaan tavalla. Yhteisöt voivat kuitenkin olla erittäin rikkaita. Se voi olla hengellisyyttä, sopusointuista elämää luonnon muiden elämäntapojen kanssa tai kaikkea mahdollista niiden omasta tuhansia vuosia vanhasta monimuotoisesta kulttuuriperimästä nousevaa. Niiden rikkaus ei siis koostu pääosin tavaroista ja palveluista sekä niiden kuluttamisesta. Jos näiltä yhteisöiltä kuitenkin riistetään elämän perusedellytykset, ruoka ja vesi, ei niiden muista rikkauksista ole enää pian mitään jäljellä.

Tiedotusvälineiden kautta leviävän kulutuspropagandan voi myös ajatella rajoittavan todellista vapautta valita. Tällaista tiedonlevitystä vastaan voi periaatteessa taistella sulkemalla korvansa ja silmänsä, toisin kuin vaikka metsänhakuuuyhtiön aseistettuja vartijoita vastaan.

Onko omavaraisilla yhteisöillä mahdollisuuksia selviytyä ja sopeutua tämän päivän maailman vaatimukseen? Onko lopputulos väistämätön tuhoutuminen, vai onko rauhanomainen rinnakkaiselo ja institutionaalinen pluralismi mahdollista?¹⁶ Voidaanko yhteisöille turvata mahdollisuus säilyttää omat elämäntapansa, jos ne niin itse haluavat?

¹⁶ Amartya Sen uskoo uhkan alkuperäiskansojen yhteisöille olevan väistämätön, talouden ja teknologian voimia on erittäin vaikea vastustaa. ”The threat to native cultures in the globalizing world of today is, to a considerable extent, inescapable”, Sen 2001, 240.

Raiteiltaan suistunut järjestelmä

Yli puolet maailman asukkaista saa toimeentulonsa omavaraistaloudesta tai itse itsensä työllistämällä maaseudulla, kylissä ja kaupungeissa. Suuri osa näistä ihmisistä elää yhteiskunnan virallisten päätöksenteko- ja tukiverkostojen ulkopuolella tai jossain "virallisen" ja "epävirallisen" rajamailla. Useissa kehitysmaissa epävirallisuus tai "lain ulkopuolisuus" on normaalitilanne, laillisuus tai virallisuus on poikkeus ja etuoikeus.

Epävirallisuus on ihmiskunnan enemmistön todellisuutta, jossa ihmisen elämää ohjaavat ja hallitsevat lain ulkopuoliset normit ja käytännöt. Kotitaloudessa se merkitsee esimerkiksi sitä, että juomavettä ei saa ellet itse sitä hae kilometrien päästä joesta, sähköä ei saa ellet itse vedä paukkulankajohtoa voimalinjasta pahvista ja pellinpaloista koottuun epäviralliseen asuntoon. Rahaa ei saa, ellet sitä jostain tee. Sosiaaliturvan luokkaa ei ole. Virallisen yhteiskunnan normi "älä varasta" muuttuu nopeasti säännöksi "varasta mitä ja mistä pystyt, koska se on ainoa keino pitää lapsesi hengissä".

Suurin osa taloudellisesta toiminnasta kehitysmaissa ei koskaan ole ollutkaan virallista samalla tavalla kuin länsimaissa. Kehitysmaissa syntyy nykyään suhteellisen vähän virallisia työpaikkoja. Näitä luovat muodolliseen järjestelmään kuuluvat paikalliset ja ulkomaalaiset yritykset sekä julkinen valta. Tämän hitaasti kasvavan järjestelmän rinnalla toimii valtavan kokoinen, eloisa ja nopeasti kasvava epävirallinen talous.

Kehityspolitiikan kannalta ratkaisevaa on, otetaanko lähtökohdaksi ihminen ja hänen todellisuutensa vai pelkät makrotalouden tunnusluvut ja niiden todellisuus.

Laajojen ihmisryhmien tiedostamaton tai tahallinen pitäminen virallisten verkostojen ulkopuolella on näiden ihmisten aktiivista köyhdyttämistä. Talouden tunnusluvut saattavat kohentua, mutta köyhyys ei vähene merkittävästi. Erilaiset talousstrategiat epäonnistuvat kerta toisensa jälkeen pyrkimyksissään vähentää köyhyyttä, koska virallisten verkostojen ulkopuolella elävien ihmisten elinolosuhteiden parantaminen ei ole politiikan tekijöiden ensisijainen tavoite – tai viiden tähden norsunluutorneissaan elävät poliittiset päättäjät eivät yksinkertaisesti ymmärrä miten tavalliset ihmiset elävät, jolloin toteutetut toimet eivät koskaan saa aikaan toivottuja tuloksia.

Maailmankylän synty

Perulainen taloustieteilijä Hernando de Soto on vakuuttunut siitä, että kapitalismi on eksynyt tieltään kehitysmaissa ja entisissä kommunistisissa maissa. Kapitalismi ei ole siellä yhteydessä niihin, joiden pitäisi olla sen perusta. Siitä on tullut itseään ruokkivan liikemiesten ja teknokraattikillan johtoaate. Ei ole mitään järkeä vaatia nykyisiä liberaaleja talousuudistuksia, jollei myönnetä että ne avaavat ovet vain pienelle globalisoituneelle eliitille ja jättävät ulos suurimman osan ihmiskuntaa.¹⁷

Kun eurooppalainen kapitalismi levittäytyi siirtoma-aikana nykyisten kehitysmaiden alueille, useissa uuden maailman maissa ihmisten enemmistö jäi uusien virallisten taloudellisten ja poliittisten rakenteiden ulkopuolelle. Ne jotka integroitettiin mukaan viralliseen järjestelmään ryhtyivät pelaamaan eurooppalaisilla säännöillä, muut jäivät elämään perinteisen järjestelmän mukaan, tai – siellä missä vanha murskattiin, mutta tilalle ei rakennettu uutta – tyhjän päälle.

Euroopan nousun alku osuu yhteen kaupankäynnin uudelleensyntymisen kanssa 1000-luvulla.¹⁸ Paikallisen ja kansainvälisen vaihdannan kehittyessä eurooppalaisten yhteydet toisiin tapoihin ja kulttuureihin lisääntyivät. Uudet tuotantomuodot levisivät, omavaraistalous väheni ja kaupungit kasvoivat.¹⁹ Samalla kun maaltamuutto kasvoi, kaupungit kehittivät yhä enemmän rajoitteita taloudelliselle toiminnalle suojellakseen omia kiltojaan. Kaikille maaltamuuttajille ei löytynyt töitä. Vähitellen kaupungit paisuivat kulku- ja katukauppiasta. Lainulkopuolinen ammatinharjoittaminen ja yrittäminen laajeni.²⁰

"Laillisiin" ammatteihin pääsyä rajoitettiin. Lakeja ja määräyksiä tiukentamalla yrittäjät ajettiin lähiöihin. Luvattomia työntekijöitä rangaistiin ja jopa tapettiin Ranskassa, Espanjassa ja Englannissa. Euroopan hallitusten oli kuitenkin vähitellen annettava periksi kasvavalle epävirallisuudelle ja laajennettava laillisuutta sekä integroitava suuret väestöjoukot osaksi virallista järjestelmää. Ristiriidat valtaapitävän eliitin ja väestön suuren enemmistön kanssa johtivat kansannousuihin ja levottomuuksiin ympäri Eurooppaa. Ranskan ja Venäjän vallankumousten yhtenä taustasyynä voidaan pitää kuilua viralliseen järjestelmään

¹⁷ Soto 2000.

¹⁸ Maddison 2001.

¹⁹ Braudel 1984 ; Pipitone 1995.

²⁰ Braudel 1984 ; Soto 2000 ; Pipitone 1995.

kuuluvien ja sen ulkopuolella elävän suuren kansanosan välillä.²¹

Teollisuusmaissa työntekijöistä tuli osa virallista koneistoa työpaikkojen muodostessa laillisiksi tai "virallisiksi". Toisessa mielessä heistä tuli virallisia työlainsäädännön kehityksessä. Valtio ryhtyi säätelemään ja rajoittamaan työmarkkinoiden toimintaa lainsäädännöllä. Tämä ei kuitenkaan tapahtunut itsestään, vaan työväenluokan järjestäytymisen myötä. Työajan lyhentäminen oli esimerkiksi Englannissa monisatavuotisen kamppailun tulos.²²

Nykyisten teollisuusmaiden menneisyydestä löytyy julkisen toiminnan merkittävä historia liittyen mm. koulutukseen, terveydenhuoltoon ja maaudistuksiin. Lännessä sosiaalisten mahdollisuuksien jakaminen otti pääosan ihmisistä mukaan taloudelliseen kasvuun.²³ Osan väestöstä sulkeminen virallisen yhteiskunnan ulkopuolelle on aktiivista köyhdyttämistä.

Siirtomaaisäntinä eurooppalaiset eivät kantaneet huolta valloitetujen alueiden ihmisten ottamisesta mukaan virallisen yhteiskuntaelämän piiriin. Siirtomaiden asukkaathan olivat toisarvoisia eurooppalaisiin nähden. Kehitysmaissa suuri osa ihmisistä ei ole koskaan tullut osaksi virallisia rakenteita, monilla ei edes ole syntymätodistuksia eikä heitä ole rekisteröity - heitä ei siis ole viranomaisille ja valtaapitäville edes olemassa. Laittomilla siirtolaisilla ei ole henkilöpapereita, he eivät voi avata pankkitilejä eivätkä tehdä monia meille jokapäiväisiä oikeustoimia. He eivät omista virallisesti rekisteröityä omaisuutta tai tee työtä virallisen talouden piirissä muodollisessa työsuhhteessa.

Maaseudulla omavaraistaloudessa elävät ihmiset ja kaupungeissa epäviralliset työntekijät ovat yhtäläillä syrjässä poliittisesta päätöksenteosta. Valtion koneistot ovat heille abstrakteja ja kaukaisia. Monissa maissa on käynyt täysin selväksi, etteivät viranomaiset ja taloudellinen eliitti pysty tai edes tahdo integroida epävirallista ja omavaraistaloutta viralliseen yhteiskuntajärjestelmään. Osittain tämä johtuu taloudellisen ja inhimillisen pääoman puutteesta. Osin kysymyksessä voi olla myös vision puute.

²¹ Soto 2000 ; Pipitone 1995.

²² Katso esimerkiksi Marx 1867.

²³ Sen 2001, 7, 143.

Maailmankylän laitamilla

Yhteiskuntien "virallinen" nojaa aina julkisen vallan tuella laadittuihin normeihin ja sääntöihin. Sen puitteissa syntyvät vaihtosuhteet on aina laskettavissa, työpaikkoina, BKT-lukuina, koulutettujen määränä, sairastuneina, tuontina, vientinä jne. "Epävirallisessa" näin ei ole. Säännöt voidaan luoda jokaista yksittäistä tilannetta tai suhdetta varten erikseen tai ne löytyvät yhteisestä perinteestä. Niitä ei aina kirjata muistiin, mutta ne ovat aina muistissa. Näiden vaihtosuhteiden määrää voidaan vain arvioida.

Suurin osa kehitysmaiden ihmisten arkipäivästä sujuu tämän "epävirallisen" piirissä. Se ei tarkoita sitä, etteikö siihen liittyisi sääntöjä, normeja tai riitojen sovittelua ja ratkaisua. Nämä säännöt eivät vain välttämättä ole samat kuin "virallisessa". Ne eivät ne ole yhtä yleisesti kattavia. Pienyhteisöissä on helppo valvoa ja ohjata sääntöjen noudattamista. Kaupungeissa tai muussa monikulttuurisessa kanssakäymisessä osapuolilla ei ole välttämättä yhteistä arvoperustaa normeille. Siksi sopiminen on "vapaata", usein voimakkaamman tai "rikkaamman" sanelemaa.

Tätä epävirallista taloutta löytyy kaikkialta. Suurin osa maailman köyhistä saa yhä elantonsa maatalouden omavaraistuotannosta, mutta kaupungit paisuvat kiihtyvällä vauhdilla. Jo parin-kolmenkymmenen vuoden kuluttua suurin osa maailman ihmisistä tulee asumaan kaupungeissa

Äärimmäiset yrittäjät

Ihmisten on kaikkialla tehtävä jotain hankkiakseen elantonsa. Sellaisissa maissa, joissa sosiaaliturva on heikko tai olematon, ihmiset joutuvat työllistämään itse itsensä keinolla millä hyvänsä, jos he eivät löydä työpaikkaa eikä heillä ole varaa olla ilman työtä. Toimeentulo vain täytyy hankkia jotenkin ilman lain apua tai sosiaaliturvan suojaa. Näin ihmisestä tulee epävirallisen talouden työntekijä, sillä kehitysmaissa virallisen yrityksen perustaminen on usein liian monimutkaista, kallista ja aikaavievää. Kysymys ei

ole marginaalisesta ilmiöstä vaan enemmistön todellisuudesta teollisuusmaiden ulkopuolella.

Työttömyys on käsitteenä jo osa virallisia työmarkkinoita. Työttömät ovat sellaisia ihmisiä, jotka etsivät aktiivisesti töitä, mutta eivät ole sitä löytäneet. Määritelmä on suurelta osin epäoleellinen sellaisten maiden kohdalla, joissa on suuri epävirallinen sektori, koska käytännöllisesti katsottuna kaikki, mukaan lukien lapset, ovat mukana jonkinlaisessa taloudellisessa toiminnassa *eläkkeeseen*. Virallisessa työssä olevien ja työttömien käsitteellinen erottaminen on merkityksetöntä.²⁴

Kaupunkien ja kylien epävirallisen työn osuus kokonaistyöllisyydestä on erittäin suuri useimmissa kehitysmaissa. Lähes joka toinen maatalouden ulkopuolella kehitysmaissa työskentelevä henkilö saa toimeentulonsa epävirallisesta työstä. Ääripäässä ovat maat, joissa epävirallisen työn osuus kokonaistyöllisyydestä on kolme neljänestä tai yli. Tällaisia maita ovat mm. Benin, Filippiinit, Guinea, Indonesia, Intia, Kenia ja Tsad.²⁵

Vielä 1950- ja 1960-luvuilla ajateltiin, että köyhät ”perinteiset” taloudet muuttuisivat vauhdilla kehittyviksi moderneiksi talouksiksi. Kulkukauppiaiden, pientuottajien ja erilaisten satunnaisten työpaikkojen piti kadota ja sulautua osaksi modernia ja virallista markkinataloutta. Viimeistään 1970-luvulla alkoi olla selvää, ettei näin tulisi käymään ainakaan kovin nopeasti. Informaalisektori-termiä ryhdyttiin käyttämään 1970-luvun alussa, sen jälkeen se on ollut osa kehityskeskustelua.²⁶ Taloudellisen toiminnan laillisuus-virallisuus tai lain ulkopuolisuus-epävirallisuus on kuitenkin ollut osa ihmiskunnan historiaa.

Kansainvälisen työjärjestön ILO:n määritelmän mukaan epävirallinen työ kattaa kaiken vastikkeellisen työn, itsensä työllistämisen ja palkkatyön, jota olemassa oleva lainsäädäntö ei tunnusta, säätele tai suojele. Epävirallista työtä on myös vastikkeeton työ voittoa tavoittelevassa

24 UNHSP 2003, 98.

25 ILO 2002.

26 ILO 2002. Roubaud (1995) listaa lähes 30 termiä, joita käytetään ”epävirallisesta” taloudellisesta toiminnasta keskusteltaessa, kuten esimerkiksi: rekisteröimätön talous, salainen talous, vaihtoehtoinen talous, rinnakkaistalous, harmaa talous, musta talous, marginaalinen talous, periferiaalinen talous, laitton talous, itsenäinen talous, havaitsematon talous, piilotalous, maanalainen talous, sekundääritalous, duaalitalous, epä säännöllinen talous, varjotalous, jne. Näiden termien epäjohdonmukainen käyttö lehdistössä ja tutkimuksissa vaikeuttaa ilmiön systemaattista analysointia.

yrityksessä. Joskus epävirallisena työnä pidetään myös hyvin pienimuotoista yritystoimintaa.²⁷

Epävirallista taloudellista toimintaa esiintyy monessa eri muodossa. Sitä on kotitalouksien omaan kulutukseen tarkoitettu tuotannollinen toiminta, mikä sisältää myös omavaraismaatalouden. Myös kotitalouksissa työskentelevät kotiapulaiset lasketaan informaalitalouteen, jos heillä ei ole työsopimusta. Epävirallisen sektorin yritykset voivat olla yhden miehen hankkeita, kun henkilö työllistää itse itsensä. Kun epäviralliset mikroyritykset työllistävät perheenjäseniä ja ulkopuolisia, heidän työsuhteensa ovat epävirallisia. Epävirallisen talouteen liittyvää työtä voidaan lisäksi tehdä myös virallisissa yrityksissä. Tällaisia työntekijöitä ovat ne joilla ei ole työsopimusta, eikä työsuhteen synnyttämää laillista suojaa eikä sosiaaliturvaa. Tällaisia työntekijöitä ovat myös yrityksessä ilman työsopimusta työskentelevät perheenjäsenet.²⁸

Mikroyrittäjä elää kädestä suuhun

Vaikka epävirallinen ja virallinen talous määritellään eri asioiksi, ne ovat todellisuudessa yhteydessä toisiinsa monilla eri tavoilla. Raja vain on varsin hämärä.

Monilla epävirallisilla yrityksillä on tuotantoon tai jakeluun liittyviä sopimuksia virallisten yritysten kanssa.²⁹ Monet viralliset yritykset käyttävät ilman työsopimuksia työskenteleviä ihmisiä osana hyvinkin virallista jakeluketjuun. Tällaisia työntekijöitä ovat esimerkiksi kaupunkien tienristeyksissä parveilevat jäätelön tai sanomalehtien myyjät. Näille työntekijöille voi olla tunnusomaista, että he erottautuvat työasullaan tietyn työnantajan edustajiksi, mutta he eivät kuitenkaan ole yrityksessä töissä. Työasu voi olla yksinkertainen liivi tai näyttävämpi pingviiniasu. Ranskalainen Orange-matkapuhelinoperaattori Santo Domingossa varustaa epävirallisen jakelutiensä raatajat oranssin liivin lisäksi firman logolla varustetulla yhdenmukaisella matkapuhelinkorttien muovilaatikolla. Näin halutaan antaa kuva, että katumyyjät myyvät yrityksen matkapuhelinkortteja eivätkä väärennöksiä. Tällaiselle ”piiloviralliselle” toiminnalle on tyypillistä, että työntekijällä on vain yksi toimeksiantaja. Se voi olla monikansallisen

27 ILO 2002 ; Tripp 2001.

28 ILO 2002, katso myös UNHSP 2003.

29 ILO 2002 ; CMT 2002.

yrittäjien paikalliskonttori tai kadun kulman elintarvikeliike. Kysymys ei siis ole varsinaisesta yrittäjätoiminnasta.

Toisena ryhmänä jakelussa ja kaupassa ovat varsinaiset epäviralliset yrittäjät. Kyseessä voi olla yksikin ihminen. Tällaisella yrittäjällä on kuitenkin useampia toimeksiantajia tai hän voi toimia omaan laskuun ja ostaa myytävät tuotteet itselleen. Myyjät voivat toimia kiinteästä toimipaikasta tai kiertää ympäri kaupunkia. Kaupan lisäksi runsaasti epävirallista työtä luo myös muu palvelusektori, kuten siivoojat, suutarit, putki- ja sähkömiehet, kengänkiillottajat, kantajat ja autokuljetukset sekä autojen pysäköintivahdit. Epävirallista toimintaa on myös valmistustoiminnassa, jolloin yrittäjät tekevät ja jalostavat itse tuotteita myyntiin. Tällaista toimintaa voivat olla erilaiset puu- ja metallipajat, ompelimoit sekä taidekäsityöpajat.³⁰

Epävirallisen talouden kasvu ei tapahdu aina tietoisien toiminnan tuloksena, rekisteröinnin, maksujen tai verojen välttämiseksi. Itsensä työllistäminen voi olla ainoa tapa selviytyä hengissä, kun sosiaaliturvaa tai työttömyysvakuutuksia ei ole. Ihmiset eivät työllistä itseään virallisen järjestelmän ulkopuolella siksi, että se olisi edullisempaa kuin virallisten rakenteiden puitteissa toimiminen. Päinvastoin, se voi olla usein kalliimpaa. Mikroyrittäjien on maksettava kovia korkoja, lupamaksuja ja lahjuksia.

Mikroyrittäjä joutuu myös investoimaan kaiken pääomansa lähes päivittäin. Seuraavan päivän investointimahdollisuus taas riippuu käynnissä olevan päivän myynnistä. Eli jos menee huonosti, uhkana ole vain sen päivän leipä, vaan myös seuraavat hankinnat. Jostain on saatava varat taas uusien myytävien tuotteiden ostamiseksi. Erityisesti elintarvikkeiden myynnissä säilyvyys on tropiikissa ongelma. Kädestä suuhun elävän mikroyrittäjän suunnittelun aikahorisontti on lyhyt ja riskinotto-kyky rajoittaa perheen jokapäiväisestä selviytymisestä huolehtiminen.

Maaseudun naiset epävirallisen työn sankareita

Itsensä työllistävien osuus maatalouden ulkopuolisesta epävirallisesta työstä on useissa maissa 60 prosenttia tai sen yli. Loput ovat epävirallisessa palkkatyössä. Useimmissa maissa epävirallisen talouden tilastoihin ei oteta mukaan

³⁰ Katso myös Soto 1990.

maataloutta, jolloin puhutaan vain urbaanista informaalisektorista.

Jos maatalous otetaan mukaan laskelmiin, epävirallisen työn merkitys kasvaa vielä huomattavasti. Maaseudun informaalisektoria on tilastoissa näkymätön tuottava omavaraistoiminta ja perhetuotanto paikallismarkkinoille.³¹

Epävirallinen työllistyminen koskettaa ennen kaikkea naisia. Lähes kaikissa maissa, joista tilastoja oli saatavilla, naisten työllistymisaste urbaanilla epävirallisella sektorilla on miehiä korkeampi arabimaita lukuun ottamatta.³² Naiset tekevät myös runsaasti työtä maatalouden omavaraistuotannossa, joten naisten merkitys epävirallisessa työssä on vieläkin laajempaa kuin kaupunkityöllisyydestä kertovat tilastot antavat ymmärtää.

Vapaan talouden eri muotoja

Epävirallinen taloudellinen toiminta koostuu kaikesta siitä julkisen vallan sääntöjen ulkopuolella ihmisten tekemästä taloudellisesta toiminnasta, jota voitaisiin kutsua myös vapaaksi taloudeksi. Tätä toimintaa on myös epävirallinen rakentaminen, siis sellainen, joka ei täytä lain ja muun säätelyn vaatimuksia. Suurkaupunkien slummeista suuri osa on epävirallisia tai laittomia asuimistoja. Slummeja ovat alueet, joissa yhdistyvät jossain laajuudessa seuraavat piirteet: puutteellinen puhtaan veden saatavuus, puutteellinen viemärointi ja muu perusrakenne, asuinrakennusten huono kunto, ylikansoitus ja epävarma asuimiston hallinta tai omistusoikeus.³³

Ihmiset säästävät vaikka pankkien kontto-reita ei syrjäseuduilla juuri näy sen enempää kaupungeissa kuin maaseudullakaan.³⁴ Virallisten rahoituslaitosten ulkopuolisten säästämis- ja rahoitusmekanismien ja tapojen käyttäminen ei kuitenkaan näy tilastoissa. Perinteisimpiä säästämistapoja on vaikka syöttöporsas tai osittain

³¹ ILO 2002.

³² Esimerkiksi Tunisiassa epävirallisen kaupan osuus koko kaupan työllisyydestä on noin 88 prosenttia, mutta naisten osuus kauppiasta vain 8 prosenttia. Beninissä epävirallisen sektorin kauppiasta 92 prosenttia on naisia. (ILO 2002, 53)

³³ UNHSP 2003, 12.

³⁴ Meksikossa pankit eivät pitäneet piensäästäjiä tärkeinä asiakkaina. Vuosina 1980-1994 pankeista hävisi yli 15 miljoonaa pienasiakkaiden tiliä, joiden kasvattamiseen oli mennyt yli 50 vuotta. Vain alle kuudella prosentilla Meksikon väestöstä oli säästötili jossain virallisesti säädelyssä rahoituslaitoksessa. (IRELA 1996)

rakennettu talo. Rakennetaan katos nyt kun on hieman ylimääräistä rahaa ja sitten jos sitä saadaan joskus lisää niin jatketaan lattiasta. Pientä pääomalainaa voi saada vaikka ystävien tai työtovereiden kanssa perustetusta luottoringistä. Epävirallisten säästämistapojen kansantaloudellinen heikkous perustuu siihen, ettei säästöjä voida kanavoida niiden kautta tehokkaasti tuotannolliseen toimintaan.³⁵

Rahanlainaajien tarjoamat todelliset korot ovat tähtitieteelliset ja takaisinmaksuajat lyhyet. Rahoituksen hankkiminen on epävirallisen talouden yrittäjille usein paljon virallisen talouden yrittäjiä kalliimpaa. Korot voivat olla vuositasolla jopa yli 1000 prosenttia, jos velkaa ottaa rahanlainaajilta.³⁶

Epävirallista taloutta määriteltäessä on syytä erottaa toisistaan sellainen rekisteröimätön taloudellinen toiminta, jonka toimintalogiikkana on selviytyminen, itse itsensä työllistäminen tai jokin perinteinen yhteisöllinen työmuoto, sekä varsinaisten laittomien organisaatioiden rikollinen toiminta kuten huumekauppa. Esimerkiksi Thaimaassa laittoman talouden merkitys on suuri. Siihen kuuluvat huumekauppa, uhkapeli, prostituutio, ulkomaisen työvoiman salakuljetus, öljyn salakuljetus ja asekauppa.³⁷ Toisaalta epävirallisen talouden sisällä toimii myös rekisteröityjä toimijoita, jotka esimerkiksi kiertävät veroja ja maksuja alentaakseen tuotantokustannuksiaan.³⁸ Linkki rikollisen ja virallisen

³⁵ IRELA 1996. *Alhainen kansallinen säästämisaste voi olla merkittävä este maan taloudelliselle kehitykselle. Omien säästöjen puuttuessa talouskasvu on rahoitettava ulkomaisella pääomalla, mikä voi altistaa maan kansainvälisten rahoitusmarkkinoiden heilahteluille traagisin seurauksin. Latinalaisen Amerikan maat tarjoavat tästä useita esimerkkejä viimeisen parinkymmenen vuoden ajalta. Itä- ja Kaakkois-Aasian maiden korkeita säästämisasteita pidettiin eräänä merkittävänä tekijänä niiden talouksien korkeiden kasvulukujen taustalla 1970- ja 1990-luvuilla. (Wilska 2002; IRELA 1996).*

³⁶ Katso esim. Tripp 2001.

³⁷ Kuronen 2003.

³⁸ Roubaud 1995. *Erottelu on osittain keinotekoinen. Esimerkiksi huumeita voidaan ajatella toisaalta samanlaisena kuin mitä tahansa tuotetta, valtio on vain useissa maissa päättänyt rajoittaa niiden tuotantoa, kauppaa ja kulutusta. Samaan tapaan voidaan ajatella, että yksittäinen ihminen ryhtyy huumeiden välittäjäksi selviytyäkseen ja hankkiakseen perheelleen elannon. Epävirallisen laittoman toiminnan määrittelyssä on ehkä syytä kiinnittää huomio toiminnan laajuuteen ja järjestäytyneisyyteen. Tripp (2001) pitää laittomina epävirallisen sektorin toimina sellaisia, joilla ei ole vastaavaa luvallista vastinetta virallisen talouden piirissä. Torikauppaa voi harjoittaa hankkimalla asianmukaiset luvat, jolloin epävirallisesta tulee virallista. Kun kyseessä on huumekauppa tai kiristys tämä ei ole mahdollista.*

talouden välillä voi myös olla erittäin merkittävä. Rahanpesussa on kysymys rikollisesti ansaitun varallisuuden tuomisesta virallisen talouden piiriin, jolloin se voidaan käyttää laillisena pääomana tuottamaan voittoa omistajalleen.

Julkiset palvelut syrjivät epävirallista sektoria

Kaupunkiköyhät elävät lain ulkopuolisessa maailmassa, alueilla joita ei näy kartoissa. Siellä ei ole jätehuoltoa eikä muitakaan julkisia palveluita. Asukkaat eivät myöskään maksa veroja. Virallisesti heitä ei ole olemassa. Paikallisina ”viranomaisina” saattavat toimia mafiosot tai muut ”slummi-isännät” pikemmin kuin kaupunginvaltuuston jäsenet. Virallisen järjestelmän edustajat eivät enää usein uskalla edes tulla alueelle eivätkä pyri toimivaltansa vahvistamiseen. Alueiden asukkailla ei ole omistusoikeutta tai varmuutta asujaimistojensa hallinnasta. Heidän on tehtävä erityyppisiä ratkaisuja kalliilla hinnalla, epävirallisilla ja säätelemättömillä rinnakkaismarkkinoilla. Slummien asukkaat eivät pysty osallistumaan useimpiin yhteiskunnan muodollisiin instituutioihin. Ilman laillista osoitetta he eivät usein pääse osallisiksi sosiaalipalveluista, terveydenhuoltopalveluista tai koulutuksesta. Sen sijaan että hallitukset auttaisivat näitä ihmisiä, ne usein ajavat heitä takaa ja estävät heidän pyrkimyksiään rakentaa elämisen perusedellytykset, katon pään päälle ja jonkin tulolähteen.³⁹

Vaikka epäviralliseen talouteen kiinnitetään yhä enemmän huomiota monessa maassa, sitä pidetään usein kehityspolitiikkaa laadittaessa muista talouden sektoreista erillisenä kokonaisuutena. Sen kytkeytymistä viralliseen talouteen ei tahdota nähdä selkeästi ja kokonaisvaltaisuus puuttuu. Esimerkiksi ulkomaankauppapolitiikassa ei usein kiinnitetä huomiota niiden tuotteiden suojaamiseen, joita tuotetaan epävirallisen talouden piirissä. Ylipäätensä talouspolitiikan keinoilla suositaan usein suurikokoisia virallisia yksityisiä ja julkisia yrityksiä tulli- ja veroetuuksien, tukiaisilla ja rahoituksella. Tämä kertoo juuri siitä, ettei epävirallisen talouden integroimista yhtenäiseksi osaksi koko kansantaloutta monessa maassa nähdä ensisijaisena tavoitteena, vaikka väestön enemmistö elättäisi itsensä virallisten verkostojen ulkopuolella.⁴⁰

³⁹ UNHSP 2003.

⁴⁰ Tripp 2001.

Julkinen valta ei esimerkiksi usein kiinnitä paljoa huomiota sellaisten alueiden kuljetusten tai sähkö-, vesi- ja jätehuollon parantamiseen, minne on keskittynyt paljon epävirallista toimintaa. Slummeja hävitetään maan tasalle jopa asukkaita etukäteen varoittamatta. Usein epäviralliset yrittäjät joutuvat viranomaisten suoranaisen häirinnän ja ilkeiden kohteeksi. Katukauppiaita häädetään ja heidän tavaran sa takavarikoidaan, jolleivät he maksa suojelurahaa tai lahjuksia. Epävirallinen yrittäminen onkin joskus paljon kalliimpaa kuin virallisen talouden piirissä toimiminen.⁴¹

Ongelma vai ratkaisu?

Jotkut korostavat epävirallisen taloudellisen toiminnan laadullisia eroja: sen vastavuoroisuutta, reiluutta ja moraalisuutta verrattuna ”viralliseen kapitalistiseen talouteen”. Esimerkiksi Afrikassa monet yrittäjät pyrkivät rajoittamaan kilpailua, tuotantoa tai markkinointi-ideoita jakamalla. Köyhä asiakas voi saada halvemmän hinnan tai parantaja voi olla ottamatta maksua. Satunnainen maksuhäiriö kiertävässä luottorenkassa voidaan antaa anteeksi, sillä koskaan ei tiedä milloin itsellä on ongelmia ja tulee avuntarpeen vuoro.⁴²

Informaalitalouden solidaarinen luonne on kuitenkin vain osa totuutta, eikä sitä pidä yliarvioida ideologisista syistä. Epäviralliseen taloudelliseen toimintaan sisältyy myös runsaasti epäkohtia. Työntekijät ovat usein alttiita väärinkäytöksille, ja epävirallisen työn pahimmat muodot ovat pakkotyö, velkatyö ja orjuus. Usein työtä tehdään hygieenisesti huonoissa olosuhteissa alttiina myrkyille ja saasteille.⁴³

Epävirallisen työn tulotasoa on myös usein heikko, mutta joskus voi ansaita jopa paremmin kuin muodollisessa työsuhteessa.⁴⁴ Tästä huolimatta epävirallinen työnteko näyttäisi olevan hyvin selkeästi kytköksissä köyhyyteen, epätasaiseen tulonjakoon, kehnoihin työoloihin ja heikkoon turvallisuuteen.⁴⁵

41 Tripp 2001 ; katso myös Soto 2000 ; 1990. Tripp (2001) mainitsee myös esimerkinä Afrikan maita, joissa peruskoulutuksessa otetaan hyvin vähän huomioon sellaisten tietojen ja taitojen opettaminen, joista olisi hyötyä oppilaille tulevassa epävirallisessa työssä, joka suurta osaa heistä koskettaa.

42 Tripp 2001.

43 CMT 2002.

44 CMT 2002.

45 ILO 2002.

Kuitenkaan epävirallinen taloudellinen toiminta ei ole vain kielteinen ilmiö, se on myös selviytymiskeino. Kehitysmaiden suurkaupunkien kadut kuhisevat voimakkaasti kehittyvän liiketoiminnan tuoksinassa. Toiminnasta kehittyvät pieniä ja keskisuuria yrityksiä, työpaikkoja ja hyvinvointia. Perheet rakentavat koteja itselleen kuin tyhjästä, taistellen mahdottomilta tuntuvia esteitä vastaan. Hernando de Soto närkästyttää, että nämä ”sankariyrittäjät” esitetään myötävaikuttajina maailman köyhyyteen.⁴⁶ Hänelle he ovat ratkaisu. Sotolle näiden ihmisten pitäminen kapitalismin ulkopuolella on aktiivista köyhdyttämistä. Ilman muodollista omaisuutta ei ole väliä, kuinka paljon ihmiset työskentelevät ja keräävät varallisuutta - he eivät menesty kapitalistisessa yhteiskunnassa. He jäävät politiikan tekijöiden ”tutkien” ja virallisten tilastojen ulkopuolelle ja näin ollen ovat taloudellisesti näkymättömiä. Kysymys on asianmukaisten instituutioiden puutteesta, ihmisten mukaan ottamisesta esimerkiksi koulutuksen, neuvonnan, lupien, tilojen, muodollisten omistusoikeuksien tai kuulluksi tulemisen kautta.

Virallinen ja epävirallinen talous laajasti ymmärrettyinä toimivat rinnakkain ja yhteydessä toisiinsa kaikkialla maailmassa. Avainkysymys on, liittykö virallisen ja epävirallisen talouden vuorovaikutukseen köyhdyttäviä mekanismeja. Kun maailman suurimmat taloudelliset yksiköt ja rikkaiden maiden asukkaiden enemmistö toimivat virallisen talouden piirissä, herää epäily, etteivät tämän järjestelmän ulkopuolelle jäävät voi täyspainoisesti osallistua markkinatalouden globalisaatioon ja tasapuolisesti hyötyä siitä.

Paikallisten yhteisöjen selviytymiskeinot

Suurin osa maailman köyhistä saa yhä elantonsa maatalouden omavaraistuotannosta.⁴⁷ He tuottavat maataloustuotteita lähinnä omaan kulutukseensa. He tekevät elämäänsä koskevat ratkaisut lähipiiristään löytyvien tietojen ja taitojen perusteella tukeutuen lähellä oleviin ih-

46 Soto 2000. Kansallisessa ja globaalissa kuvitteellisessa yhteisössä köyhiä pidetään usein laiskoina työttöminä, likaisina kerjäläisinä, irtolaisina, taudinkantajina tai luontoa tuhoavana liikaväestönä (Tammilehto 2003).

47 ILO:n (2002) epävirallisen talouden määritelmä kattaa myös maatalouden omavaraistuotannon. Useissa maissa epävirallisen maataloustyön osuus maatalouden kokonais työvoimasta on erittäin suuri. Esimerkiksi Intiassa lähes kaikki maataloustyö on epävirallista, Meksikossa 94 prosenttia ja 58 prosenttia Etelä-Afrikassa.

misiin, luonnonvaroihin sekä saatavilla oleviin yksinkertaisiin materiaalsiin hyödykkeisiin. Hyvinvoinnin rakentaminen kietoutuu yhteen ihmisten sosiaalisen, kulttuurisen ja poliittisen identiteetin muodostamisen kanssa. Paikallisilla yhteisöllisen järjestäytymisen muodoilla on ihmisten materiaalsen hyvinvoinnin luomisen lisäksi laajempi merkitys kulttuurisen identiteetin perustana. Todellista kehitystä ei voi edistää ymmärtämättä ja ottamatta huomioon paikallisia erityispiirteitä sekä niitä tapoja ja verkostojen toimintaa, joiden avulla ihmiset pyrkivät selviytymään jokapäiväisessä arkielämässä.

Omavaraisviljelyssä tuotanto ja tuottavuus ovat vähäistä. Viljelyssä käytettävät työkalut ovat hyvin yksinkertaisia ja pääomasijoitukset ovat hyvin pieniä. Tärkeimmät tuotannontekijät ovat maa ja työvoima. Maaseudun omavaraisaloudessa eläminen sisältää paljon riskejä ja epävarmuutta. Tuotannon päämäärä on oman elannon turvaaminen. Pienviljelijä ei siis maksimoi voittoa vaan perheensä selviytymismahdollisuuksia. Kun pelissä on perheen elämä, suhtautuminen riskinottoon ja uusiin keksintöihin sekä kokeiluihin on varovaista.⁴⁸

On ymmärrettävä, miten ihmiset maksimoivat selviytymismahdollisuuksiaan. Maaseudun pienviljelijäperheiden verkostojen kautta toimivaa taloutta voidaan tarkastella yhteisvastuullisena toimintana, joka syntyy yhteisöjen perinteisistä toimintatavoista ja organisaatioista. Työnteko perustuu solidaariseen vapaaehtoisuuteen pikemmin kuin yksilölliseen voiton maksimointiin. Tavoitteena on työn luominen eikä pääoman kasaaminen. Kyseessä ei ole vain kokoon tai lainsäädäntöön perustuva ero, vaan myös toiminnan laadullinen ero. Toiminta perustuu usein yhteistyöhön ja tuotannontekijöiden kollektiiviseen omistukseen. Ansaitut tulot voidaan sijoittaa yhteisön kehittämiseen tai ne jaetaan sen jäsenten kesken.⁴⁹

Yksilö ja yhteisötalous

Suurin osa ihmisten työnteosta tähtää materiaalsen hyödyn tavoitteluun, vaikka ei voida kieltää, etteivätkö ihmiset saisi työstä muunkinlaista hyötyä tai tyydytystä. Ihminen ei tee suurta ponnistusta ja yritä, jollei hän itse tai se jolle hän katsoo sen oikeuden hyödyä työn tuloksesta. Yhteisöllinen työ voi vaikuttaa yksilöllisyyttä ko-

rostavista yhteiskunnista tarkasteltuna oudolta, mutta pienessä kylässä, jossa kaikki tuntevat toisensa, yhteinen ponnistus yhteisen hyvän puolesta voi olla erittäin tehokas kannustin elinolosuhteiden parantamiseen. Kiinteässä yhteisössä ”jolle hän katsoo sen oikeuden”-vaatimus toteutuu. Rajoitteena siis on, että hyödyt ovat paikallisia eikä joitain saa hyödyttää olennaisesti enempää kuin muita. Yhteisötalous perustuu ryhmän lojaalisuuteen ja tasapuolisuuteen.⁵⁰

Yhteisötaloudellinen toiminta uhkaa tuhoutua individualismin levitessä tai kun yksilöt huomaavat laajemman kaupankäynnin mahdollisuudet. Luottamukseen ja lojaalisuuteen perustuva yhteisötalous toimii hyvin vakaisissa oloissa. Systeemi voi myös sopeutua muutoksiin, jos ne hyödyttävät lähes kaikkia yhtäläisesti. Tosin tämä ei ole tyypillistä taloudelliselle kehitykselle.⁵¹

Vanhimmissa yhteiskunnissa työyksikkö oli perhe, klaani, käsityöläiskilta tai joku vastaava ryhmä. Tällainen työyksikkö on eräänlainen osuuskunta. Yhdessä tehtävässä työssä on etunsa erityisesti omavaraisaloudessa elävissä yhteisöissä, sillä se antaa suojaa ja turvallisuutta. Iso perhe on tehokas sosiaaliturva toimeentulon rajoilla elävissä yhteisöissä. Samaan tapaan yhteiskunnissa, joissa ulkopuolisiin on hankala luottaa, perheenjäsenet tarjoavat mahdollisuuden yrittämisen laajentamiseen. On myös varsin yleistä, että maanviljelijät muodostavat ryhmiä yksittäisillä mailla tehtäviä töitä varten tai talojen rakentamiseen. Yhteisömuotoinen tuotanto ei voi kuitenkaan kasvaa kovin suureksi, sillä se perustuu osallistuvien ihmisten keskinäiseen luottamukseen ja yhteenkuuluvuuden tunteeseen.⁵²

Yhteisön jäsenet saattavat jakaa samat ongelmat, jotka uhkaavat koko yhteisön olemassaoloa. Selviytyminen päivästä toiseen on taloudellista toimintaa eteenpäin vievä voima. Yhteisön jäsenet tietävät, että heidän oma tulevaisuutensa riippuu yhteisön muiden jäsenten selviytymisestä. Taloudellista toimintaa ohjaavat arvot eivät tuolloin määräydy markkinoiden mukaan, vaan niitä ohjaavat yhteisö, perhe tai suku.⁵³

50 Lewis 1958. Vuonna 1955 ilmestynyt *The Theory of Economic Growth on eräs kehitystaloustieteen klassikkoja*. Sir Arthur Lewis palkittiin taloustieteen Nobel palkinnolla vuonna 1979.

51 Lewis 1958.

52 Lewis 1958.

53 Tripp 2001.

48 Todaro 1988.

49 CMT 2002.

Markkina- tai suunnitelmatalouden sijaan voitaisiin puhua ”selviytymistaloudesta”.

Ihmisten muuttaessa kaupunkeihin näitä vanhoja yhteisömuotoisia selviytymisstrategioita on sopeutettava uusiin olosuhteisiin. Vastavuoroisuuden ja luottamuksen ylläpitämiseen tarvitaan selkeämpiä mekanismeja, kun ryhmien toiminnan pohjalla ei enää välttämättä ole maaseudun tunnepitoista perheeseen, klaaniin, etnisyyteen tai muuhun vastaavaan pohjautuvaa suhdetta.⁵⁴

Oikeudet maahan ja luonnonvaroihin

Pääoman mysteeri

Pääoma antaa välineet erikoistumiseen, tuotantoon ja varallisuuden vaihtoon laajennetuilla markkinoilla. Pääoma on kasvavan tuottavuuden ja kansakunnan hyvinvoinnin lähde, mutta se ei ole tietty varallisuusmassa, vaan se *potentiaali*, joka on käytettävissä uuteen tuotantoon. Tämä potentiaali on abstrakti. Se on prosessoitava ja kiinnitettävä johonkin kosketeltavaan ennen kuin se voidaan taas päästää valloilleen. Pääoma sekoitetaan usein rahaan, joka on vain yksi niistä muodoista joissa se liikkuu. Raha ei ”kiinnitä” pääomaa. Pääoman mysteeristä katoaa paljon, kun sitä ei ajattele rahana.⁵⁵ Pääoma syntyy länsimaissa niiden vaikeasti havaittavien prosessien kautta, jotka ovat hautautuneet muodollisiin omaisuusjärjestelmiin. Ne prosessit, muodot ja säännöt, jotka tekevät tietyistä omaisuudesta virallisen, kiinnittävät varallisuuden sellaiseen muotoon, jota voidaan käyttää aktiivisena pääomana.

Laillisen omaisuusjärjestelmän myötä valtiot siirtyivät luonnollisessa tilassa olevan varallisuuden maailmasta pääoman käsitteelliseen maailmaan. Lännessä monimutkaiset juridiset ja yritysraakenteet on ajan myötä tehty rajoittamaan niihin osallistuvien toimintaa, vähentämään sosiaalisen vuorovaikutuksen epävarmuutta. Tällaisia rakennelmia ovat esimerkiksi tarkasti määritellyt ja toimeenpantavat omistusoikeudet, muodolliset sopimukset ja vakuudet, tavaramerkit, yhtiön osakkaiden rajoitettu vastuu ja konkurssilainsäädäntö.

55 Soton mukaan Marx näki selkeästi, että fyysisen varallisuuden rinnalle voidaan luoda rinnakkainen taloudellinen elämä. Soton mukaan Marx ei kuitenkaan nähnyt, että varallisuusjärjestelmän mekanismit itsessään antavat varallisuudelle ja siihen sijoitetulle työlle sen muodon, jota vaaditaan pääoman luomiseen. Marx ymmärsi paremmin kuin kukaan aikanaan, että taloudessa resurssit on nähtävä laajempina kuin niiden fyysiset ominaisuudet. Raha ja hyödykkeet ovat vain muotoja mitkä pääoma ottaa ja hylkää ajoittain. Muodollinen omaisuus on paljon enemmän kuin omistusoikeus. Muodollinen varallisuus on nähtävä sinä välttämättömänä prosessina, joka antaa ihmisille välineet ajattelunsa fokuoimiseen heidän resurssiensa niihin aspekteihin, joista he voivat ottaa irti pääomaa. (Soto 2000 ; Marx 1867)

54 Tripp 2001.

Kehitysmaissa jotkut näistä rakenteista ovat heikkoja tai olemattomia.⁵⁶

Muodollisen varallisuuden kontribuutio taloudelliselle kehitykselle ei ole omistuksen suojelu, kuten monesti ajatellaan. Todellinen mullistus on muodolliseen varallisuuteen ja sen potentiaaliin liittyvän kommunikaation parantaminen. Omistajista tulee ”taloudellisia toimijoita”, jotka voivat muuntaa varallisuutta suuremman verkoston sisällä. Omaisuusjärjestelmät turvaavat henkilöiden liiketoimet. Omaisuus sitoo sen omistajan, hänestä tulee vastuunalainen ja tilivelvollinen. Omistajat voidaan tunnistaa ja paikantaa. Muodollisen omaisuuden voima liittyy keskeisesti tilivelvollisuuteen jonka se luo. Ihmisten on pidettävä kiinni sitoumuksistaan, heidän omaisuutensa voidaan paikantaa, he voivat menettää luottokelpoisuutensa tai heiltä voidaan ulosmitata viivästyskorjoja, sakkoja tai elatusmaksuja.⁵⁷ Muodollisen omaisuuden etuina ovat myös omaisuuden jaettavuus ja yhdisteltävyys. Tehtaan voivat omistaa lukemattomat omistajat, jotka voivat myydä osuutensa sen vaikuttamatta itse fyysiseen tehtaaseen. Kehitysmaiden enemmistöllä ei ole juurikaan virallista omaisuutta, ja siksi he eivät voi tehdä tuottavia sopimuksia tuntemattomien kanssa, saada luottoa tai tehdä muita taloudellisia oikeustoimia muiden kuin omaan lähipiiriinsä kuuluvien ihmisten kanssa.⁵⁸

Muodollinen varallisuusjärjestelmä synnyttää pääoman. Minkä tahansa varallisuuden liikkuttelu markkinoilla on erittäin vaikeata, jollei se ole osa muodollista omaisuusjärjestelmää. Tämä on keskeinen ero länsimaiden ja kehitysmaiden enemmistön välillä. Lännessä varallisuus on tarkkaan merkittyä ja rekisteröityä. Vain länsimailla ja pienillä hyvinvoivien ihmisten saarekkeilla kehitysmaissa on kyky *merkitä* tai *esittää* varallisuutta, toisin sanoen kyky tuottaa ja käyttää pääomaa tehokkaasti. Ulkomaiset ja paikalliset sijoittajat ovat vain pieni vähemmistö ja suurin osa kehitysmaiden ihmisistä jää kapitalismin privaattikerhon ulkopuolelle.⁵⁹

Hernando de Soto korostaa omistusoikeuksien muodollistamista yhtenä ratkaisuna kehitysmaiden ongelmiin. Hänen argumenttinsa ovat

⁵⁶ Bardhan 2001; Soto 2000. Katso Chang (2002) rajoitetun vastuun yhtiöiden historiasta sekä muista ”hyvistä” instituutiosta.

⁵⁷ Soto 2000.

⁵⁸ Soto 2000.

⁵⁹ Soto 2000.

vahvoja, kun analysoidaan miksi kapitalismi ei ole toiminut hyvin lännen ulkopuolella.⁶⁰

Tietystä ideologisesta leimasta huolimatta Soton ideat ovat varmasti relevantteja varallisuuden luomisen kannalta.⁶¹ Viralliset omistusoikeudet eivät kuitenkaan ratkaisisi useita markkinatalouden sisäsyntyisiä ongelmia. Ne eivät poistaisi tuloeroja ja köyhyyttä. Todellinen kehitysmaiden enemmistön *mukaan ottaminen* yhteiskuntaan tasavertaisin mahdollisuuksin vaatii valtion aktiivista roolia esimerkiksi koulutuksessa, terveydenhuollossa, tulonjaossa ja lainsäädännössä. Osa mukaan ottamista on epävirallisen talouden integroiminen muuhun ”viralliseen” yhteiskuntaan. Tämä ei onnistu ilman valtion vetoapua. Kun kehitysmaiden hallitukset eivät ole tähän ryhtyneet, on painetta luotava yhteiskunnallisen järjestäytymisen kautta

Uusi omaisuusjärjestelmä?

Konfliktit ovat todennäköisiä, jos yhtenäistä omaisuusjärjestelmää lähdetään rakentamaan pakkokeinoin poliittisen ja taloudellisen eliitin ehdoilla ottamatta paikallisten yhteisöjen olosuhteita huomioon. Konsensukseksi ei riitä ohuen valtaeliitin näkemys asiasta, vaikka sillä olisi pääkaupungissa istuvan parlamentin siunaus. Suuret ihmisjoukot kehitysmaissa ovat aina eläneet muodollisen demokratian ulkopuolella.

Haasteena on rakentaa sellainen omaisuusjärjestelmä, joka mahdollistaa laajemman pluralismin, turvaa esimerkiksi yhteisöomistuksen ja alkuperäiskansojen oikeudet luonnonvaroihin. On siis kysymys suuresta lainopillisesta työstä, johon vaaditaan merkittävää poliittista tahtoa. Lopputulos ei ole välttämättä taloudellisesti tehokkain, mutta se voi olla sekä tyydyttävä että

⁶⁰ Soto 2000; 1990. YK:n Human Settlements ohjelman vuosijulkaisussa 2003 todetaan, että käsitys jonka mukaan lainsäädännölliset järjestelmät olisi perusteellisesti uudistettava epävirallisen sektorin taloudellisen potentiaalin vapauttamiseksi on uusliberaalia. Samaisessa raportissa järjestö näkee ongelman institutionaalisenä ja lainsäädännöllisenä epäonnistumisena. (UNHSP 2003) Oli se mitä tahansa, näillä ihmisillä on oikeus osallistua moderni yhteiskuntaelämään. Uusliberaalia voi olla ajattelu, jonka mukaan omistusoikeuksien virallistaminen poistaisi köyhyyteen liittyvät ongelmat ja ettei muuta talous- tai sosiaalipolitiikkaa tarvita.

⁶¹ Soto itse toteaa, ”I am not a diehard capitalist. I do not view capitalism as a credo. Much more important to me are freedom, compassion for the poor, respect for the social contract and equal opportunity. But for the moment, to achieve those goals, capitalism is the only game in town. It is the only system we know that provides us with the tools required to create massive surplus value” (Soto 2000, 208-209)

nykymallia oikeudenmukaisempi ja kestävämpi.

Rahan, kaupan ja individualismin linkittyminen eristyneisiin yhteisöihin tuo mukanaan uuden logiikan ja aloittaa muuntautumisprosessin, jota on vaikea pysäyttää. Asiaa ei kuitenkaan pidä romantisoida. Useat näissä yhteisöissä asuvat ihmiset saattavat haluta kytkeytymistä muun maailman kehitykseen, jotkut toiset eivät. Ulkopuolelta ei voida tulla sanomaan, että ”pysykää te siellä metsässä, kun elämänne on oikeasti paljon rikkaampaa ja onhan siellä paljon kauniimpaakin kuin kaupungeissa.” Vastaavasti näitä yhteisöjä ei myöskään pitäisi pakottaa mukaan kulutusyhteiskuntaan.⁶²

Jos perinteinen elämänmuoto on uhrattava esimerkiksi köyhyyden vähentämisen nimissä, niin niillä ihmisillä, joita tämä suoraan koskee, on oltava mahdollisuus osallistua päätöksentekoon asiasta. Modernismia ei voida myöskään yksipuolisesti hylätä poliitikkojen, uskonnollisten johtajien tai kenenkään muun vaatimuksesta, joka haluaa museoida perinteisiä kulttuureja.⁶³ Yhteisöille pitää varata mahdollisuus päättää omasta tavastaan elää. Nicaraguan rannikon intiaanit elävät nykymaailmassa, tuntevat rahan ja hallitsevat teknologian ja tietoa. He tietävät mitä he haluavat, mutta heiltä on viety tila ja mahdollisuudet visioidensa toteuttamiseen.

Tiedosta pääomaa

Ideoista ja tiedosta on tullut yhä tärkeämpi tekijä kaupassa. Suurin osa korkean teknologian tuotteiden arvosta perustuu keksintöihin, innovaatioihin, tutkimukseen, muotoiluun ja kokeisiin. Varallisuutta luodaan yhä enemmän paljon tietoa ja ideoita sisältävien tuotteiden kaupalla. Tieto on siis tärkeä tuotannontekijä. Tämän tekijän *omistus* on keskeinen kysymys varallisuuden luomisen sekä jakautumisen kannalta.

Teollisuusmaiden lähtökohdista muotoiltua immateriaali- ja patenttioikeuslainsäädäntöä on kritisoitu voimakkaasti. Sen nojalla tietoja ihmiskunnan yhteisestä perimästä ja erilaisia voimavaroja virtaa vapaasti suojatta etelästä pohjoiseen, mutta päinvastaiseen suuntaan enää vain suojattuna yksityisomaisuutena. Teollisuusmaiden lainsäädäntö perustuu pit-

⁶² Tammilehto (2003) kritisoi voimakkaasti epäekologista kulttuurisovinismia, jossa omavaraiset paikallisyhteisöt pakotetaan kuolemaan ja integroitumaan mukaan kulutusyhteiskuntaan.

⁶³ Sen 2001, 31-32.

kähti siihen olettamukseen, että tietoa täytyy suojata, jotta ihmiset ja yritykset ryhtyvät uusia keksintöjä ja tavaroita synnyttävään tutkimus- ja kehitystoimintaan. Alkuperäisyhteisöille yksityinen tietoon ja luonnonvaroihin kohdistuva omistusoikeus on vieras käsite. Tämä järjestelmien välinen ristiriita voi kiihdyttää tiedon anastamista yhteisöiltä sekä aiheuttaa vakavia seurauksia yhteisöjen ja luonnon monimuotoisuuden säilymiselle.⁶⁴

WTO:n sopimuksen teollis- ja tekijänoikeuksien kauppaan liittyvistä näkökohdista voi nähdä välineenä henkisten yhteisalueiden yksityistämiseen. Tämä tiedon ja luonnon monimuotoisuuden aitaaminen jatkaa siirtomaiden valloituksesta alkanutta aitaamisen ketjua. Vandana Shiva näkee monikansallisten yritysten syyllistyvän suoranaiseen tiedon rosvoukseen ja biopiratismiin, jonka seurauksena sadat ruoka- ja lääkekasvit uhkaavat joutua länsimaisten yritysten patentoimiksi. Miljoonat perinteiset yhteisöt Intiassa ovat käyttäneet luonnon monimuotoisuutta yhteisenä voimavaranaan vuosisatoja. Yhteisöjen kerääntynyt yhteinen kekseliäisyys on ollut paikallisen talouden ja kulttuurin perusta. Ihmisten ravinnon ja terveydenhoidon tarpeet tyydytetään lääkkeitä, maataloutta ja kalastusta koskevaan perinteiseen tietoon perustuvilla ratkaisuilla.⁶⁵ Näiden ihmisten toimeentulo on uhattuna, jos heidät pakotetaan maksamaan aikaisemman yhteisvarallisuuden hyödyntämisestä.

Ongelmana on, ettei immateriaalioikeuksia koskeva lainsäädäntö anna tunnustusta epämuodollisemmille, yhteisöllisen kekseliäisyyden järjestelmille. Immateriaalioikeuksien suoja korostaa tiedon yksityistä omistusta. Ikään kuin tieto olisi olemassa eristyksissä ajassa ja paikassa. Tieto on kuitenkin luonnostaan yhteisöllistä ja aiemman pohjalta kasvavaa. Alkuperäisyhteisöjen tieto ei ole muutettavissa kauppatavaraksi, se on yhteisöllisesti omistettua ja jaettua. Olisi siis kehitettävä moniarvoisempia immateriaalioikeuksien suojarakennelmia, jotka suojelisivat alkuperäisyhteisöjen tietojärjestelmiä ja käytäntöjä sekä niihin perustuvia elinkeinoja.⁶⁶ Tarvitaan siis uusia lainopillisia ratkaisuja tiedon omistamiseen liittyen. Ilman näitä järjestelyjä ristiriidat ”virallisen” markkinatalouden piirissä liiketoimintaa harjoittavien yritysten sekä sen laitamilla elävien yhteisöjen välillä kasvavat, ja päätynevät jälkimmäisten tappioksi, sillä domi-

⁶⁴ Shiva 2003.

⁶⁵ Shiva 2003.

⁶⁶ Shiva 2003.

noivan systeemin laitamilla selviytyminen on erittäin vaikeaa.

Jotkut näkevät länsimaisen immateriaalioikeuksien suojajärjestelmän kuitenkin jo lähtökohtaisesti yhteensovittamattomana perinteisen tiedon luonteen kanssa. Immateriaalioikeudet perustuvat yksittäisen tietosirpaleen eristämiseen syntykontekstistaan. Perinteinen tieto on luonteeltaan jakamatonta; se tuhoutuu, jos se eristetään siitä sosiaalisesta, taloudellisesta, kulttuurisesta ja hengellisestä ympäristöstä, jonka elävä osa se on.⁶⁷

Perinteisen tiedon suojelu saattaisi siten edellyttää alkuperäiskansojen ja yhteisöjen koko elämänmuodon suojelua: näiden yhteisöjen itsemääräämisoikeuksien vahvistamista, niin maata kuin kulttuuria koskien. Tiedon omistamisen järjestelmien kehittämisen tulisi lähteä liikkeelle tästä periaatteesta. Lainsäädännön pohjaksi olisi otettava yhteisöjen tapaoikeus.

Luonnonvarojen käytöstä ovat kiinnostuneet tahot, joilla on varallisuutta ja teknologiaa. Tällaiset sijoittajat tai taloudelliset toimijat operoivat ”virallisen” talouden puitteissa. He tarvitsevat investoinneilleen täytäntöönpanokelpoisen omistusoikeuden suojan. Kehitysmaissa muodollisen lain ulkopuoliset järjestelyt koostuvat erilaisista yhdistelmistä virallisesta lainsäädännöstä lainattuja sääntöjä, tapauskohtaisista improvisoinneista, vanhoista käytännöistä tai paikallisesti kehitetyistä tavoista. Näitä pitää yhdessä yhteiskuntasopimus, jonka yhteisö on hyväksynyt ja jota valvovat yhteisön valitsemat johtajat. Tällainen omaisuus ei kuitenkaan toimi pääomana oman yhteisön ulkopuolella.⁶⁸

Talouudistusten logiikka on sisäisesti toimiva, jos näissä maissa halutaan viedä eteenpäin kapitalismiin perustuvaa talouskehitystä. Ratkaiseva kysymys on se, onko pienillä oma-varaisilla yhteisöillä selviytymismahdollisuuksia markkinataloudessa. Onko maailmassa tilaa vaihtoehtoisille tavoille elää? Ovatko yhteisöomistus⁶⁹ ja luonnonvarojen kestävä hallinta sovitettavissa nykykapitalismiin?

⁶⁷ Kuyek 2002.

⁶⁸ Soto 2000.

⁶⁹ Maan yhteisöomistuksessa on eroja. Useilla henkilöillä on oikeus käyttää samaa maa-aluetta esimerkiksi laiduntamiseen tai puunhakkaamiseen. Tai useat henkilöt työskentelevät yhdessä samalla alueella ja kokoavat tuotannon. On myös järjestelyjä, joissa jokaisella on itsenäinen oikeus käyttää maata, mutta hänen oikeutensa siirtää tämä oikeus on rajoitettu. Maa-alueiden pirstoutuminen pieniin hajalla oleviin yksikköihin perimisen myötä hankaloittaa tuotantoa. (Lewis 1958)

Virallisen talouden ratkaisuja

Monien kehitysmaiden hallitusten tavoitteena on viime vuosina ollut integroituminen maailmantalouteen. Todellisuudessa kehitysmaiden kansallisissa talouksissa elävien ihmisten ottaminen mukaan kansainväliseen talouteen on vielä hyvin marginaalista. Ulko- ja kotimaisessa omistuksessa olevan ”globaalisektorin” rinnalla ja osittain sen kilpailijoina ovat kansallisilla markkinoilla toimivat kansalliset yksityiset ja julkiset yritykset. Monissa kehitysmaissa tämä sektori on heikko ja kapea. Tähänastiset talousmallit eivät ole pystyneet ottamaan suurta ihmisjoukkoa mukaan tai ne ovat jopa vieneet monilta yhteisöiltä perinteisen toimeentulon perustan. Tämä näkyy eriarvoisuuden kasvuna, köyhyyden vähentymisen hitautena sekä sosiaalisena ja poliittisena levottomuutena.

Talouden abstraktioista oikeisiin ihmisiin

Miksi viime vuosikymmenien aikana harjoitulla talouspolitiikalla on niin monessa kehitysmaassa saatu niin vähän aikaan köyhyyden vähentämiseksi? Osittain tämä johtuu siitä, että osa väestöstä jää politiikan tekijöiden tutkien ulkopuolelle. Keskeisiä talouspoliittisia tavoitteita ei ole valittu tämän katveeseen jääneen väestön näkökulmasta. Siksi hyödyt tihkuvat heille hyvin hitaasti, jos ollenkaan.

Mittausideologialla on ollut olennainen rooli vallitsevan järjestyksen oikeuttamisessa jo 1600-luvulta. Vain se, mitä voidaan mitata ja esittää numeroilla, on todella olemassa. Mittaustulokset kumoavat sen mitä me todella näemme ja aistimme.⁷⁰ Makrotalouden, ulkomaankaupan ja investointien tarkastelu valtiotasolla jättää lähtökohtaisesti suuren osan kehitysmaatodellisuutta tarkastelun ulkopuolelle. Tosin köyhimmistä köyhinkin maaton kahvinkerääjä on mikroskooppisella panoksellaan osa globaaleja kauppavirtoja, mutta mitä suuremmalla abstraktiotasolla liikutaan, sitä kauemmaksi jää näkemys siitä miten toiset ihmiset todella elävät. Mitä kauemmaksi vieraannutaan muiden ihmis-

⁷⁰ Tammilehto 2003, 88.

ten todellisesta elämästä, sitä vaikeampaa on esimerkiksi suunnitella, miten näiden ihmisten köyhyyttä voidaan vähentää.⁷¹

Esimerkkinä voidaan käyttää erästä maailman vähiten kehittyntä⁷² maata Mosambikia. YK:n Afrikan talouskomissio raportoi maan talouden olevan keskellä rakennemuutosta. Teollisuudesta on tulossa maan laajin taloudellinen sektori. Maatalouden osuus BKT:sta putosi 1990-luvun alun noin kolmanneksesta runsaaseen viidennekseen vuonna 2001. Samaan aikaan teollisuuden osuus kasvoi erityisesti alumiiniteollisuuden, kaasun ja sähkön tuotannon voimalla.⁷³ Mutta kysymys on vielä vain BKT:n rakenteen muutoksesta, ei talouden rakennemuutoksesta. Ehdoton enemmistö, noin 80 prosenttia Mosambikin työväestöstä, saa yhä toimeentulonsa maataloudesta.⁷⁴ Omavaraisviljely on väestön ensisijainen toimeentulon lähde ja talouden tukipylväs.

Ihmisten toimeentulon ja työn ottaminen analyysin todelliseksi lähtökohdaksi muuttaa kehityspolitiikan tekemistä olennaisesti. Ajatusharjoitus on vaikeampi, aikaavievempi ja mul-listavampi kuin ensiksi luulisi. On jalkauduttava ilmastoiduista jeepeistä ja pyrittävä todella ymmärtämään miten toiset elävät.

Kehitysmaan eduista puhuttaessa maan taloudellisen eliitin ja väestön edut voivat helposti mennä sekaisin. Kehitysmaiden kapean virallistaloudellisen sektorin todellisuus on hyvin erilainen kuin maaseudun omavaraisviljelijöiden. Puhuessaan ulkomaankaupan tai BKT:n kasvusta monet ajattelevat niiden hyödyn koituvan jollekin maalle kokonaisuudessaan. Mitään tällaista automaattista vaikutuksia jakavaa mekanismia ei kuitenkaan ole olemassa. Useissa kehitysmaissa tulonjako on erittäin epätasainen.⁷⁵

BKT:n tai valtioiden välisten kauppavirtojen tutkiminen antaa harhaanjohtavan kuvan monelta eri kannalta. Se antaa usein kuvan, ettei paikallinen kauppa tai talous ole tärkeää. Analysoidaan ulkomaankaupan luomia vientituloja ja unohdetaan missä ihmiset ovat työssä, mistä ja miten he

saavat toimeentulonsa. Kokonaistuotannon arvo määräytyy markkinoilla kysynnän ja tarjonnan mukaan, ei sen mukaan missä ihmiset ovat töissä. Koneilla ja laitteilla sekä vähäisellä työpanoksella voidaan saada kymmeniä kertoja arvokkaampaa tuotantoa kuin erittäin paljon ihmisiä työllistävässä maaseudun omavaraisuutuotannossa. *Mutta puhuttaessa ihmisten köyhyydestä ei voida unohdtaa, mistä he saavat toimeentulonsa.*⁷⁶

⁷¹ Katso Tammilehto (2003) globaalit kuvitteelliset yhteisöt ja paikalliset reaaliyhteisöt.

⁷² YK:n human development indeksillä mitattuna (UNDP 2003).

⁷³ UNECA 2003.

⁷⁴ FAO 2003 ; UNECA 2003

⁷⁵ Eri talousmallien kokonaistehokkuutta arvioitaessa on muistettava, että esimerkiksi BKT on laskennallinen kokonaisuusyksikkö. Varallisuus on kuitenkin aina todellisesti jakautunut jotenkin ihmisten kesken. Eli BKT:n kasvusta ei ole mitään iloa, jollei se kanavoidu suurten ihmisjoukkojen hyvinvoinnin kasvuksi.

⁷⁶ Työn arvon käsite on keskeinen vedenjakaja mm. marxilaisen ja uusklassisen taloustieteen välillä.

Vaihtoehtoja etsimässä

Käsite ”talouden globalisaatio” on ylipopularisoitunut ja sen suhteen on syytä tehdä muutama tarkennus.⁷⁷ Teknologinen kehitys on johtanut ajan ja paikan kutistumiseen. Tämä on tapahtunut kuljetusten sekä tieto- ja viestintäteknologian kehittyessä. Tämä teknologinen kehitys on mahdollistanut taloudellisten toimijoiden kansainvälisen toiminnan rajun kasvun. Teknisen ja tieteellisen kehityksen pysäyttäminen on lähes mahdotonta. Kaupan ja rahoitusvirtojen vapauttaminen sen sijaan on talouspoliittinen valinta. Sillä alalla on olemassa vaihtoehtoja ja mahdollisuuksia tietoisten päätösten tekoon. Talouden globalisaatio ei siis ole mikään vääjäämättömyyksi etenevä kontrolloimaton voima.⁷⁸

Paradigmojen nousu ja tuho

Vahvasti markkinoiden voimaan uskovat ajattelevat talousmallinsa olevan ainoa oikea ratkaisu. Talouden todelliset lait ikään kuin rajoittavat vaihtoehtoja. Talousoppeja on pyritty verhoamaan neutraaleiksi politiikan yläpuolella oleviksi totuuksiksi. Poliitiikka pyritään erottamaan mahdollisimman kauas talousasioista.⁷⁹ Taloustieteen nobelisti Milton Friedman uskoi, että taloustiede on, ja voi olla objektiivinen tiede aivan samalla tavalla kuin mikä tahansa luonnontiede.⁸⁰

77 Tammilehdon (2003, 9) mukaan globalisaatio -termi ”viitaa maailmanlaajuisen joukkotiedetuksen aikaansaamaan kulttuurierojen pienenemiseen, maailmanlaajuisen tietoisuuden lisääntymiseen, aika-avaruuden kokoonpuristumiseen, kansallisvaltioiden merkityksen vähenemiseen, kansainvälisten tai poikkikansallisten suhteiden kasvavaan merkitykseen, maailmanlaajuisen taloudellisen järjestelmän viimeaikaisiin muutoksiin tai kapitalistisen maailmanjärjestelmän uusimpaan inkarnaatioon.”

78 Helleiner 2000.

79 Teivainen (2000) analysoi ekonomismia sekä talouden ja politiikan vastakkainasettelua perulaisessa kontekstissa 1980- ja 1990-luvuilla.

80 Friedman 1953. Talouden lakeihin ovat uskoneet toisinaan myös toisen ideologisen ääri-laidan edustajat. Fidel Castro totesi jo Kuuban kommunistisen puolueen ensimmäisessä puoluekokouksessa 1975, etteivät he ole tajunneet ottaa huomioon tiettyjä taloudessa toimivia objektiivisia lakeja vaan syyllistyneet idealismiin. ”En la conducción de nuestra economía hemos adolecido indudablemente de errores de idealismo y en ocasiones hemos desconocido la realidad de que existen

Poliitiikka ei kuitenkaan ole kadonnut taloudesta mihinkään. Usko vapaisiin markkinoihin on mitä poliittisin päätös. Kysymys on myös osittain taloustieteen sisällä kilpailevien koulukuntien vähenemisestä esimerkiksi 1950-70-lukuihin verrattuna, jolloin talous oli nykyistä avoimemmin politiikkaa ja päinvastoin.

Kehityksmaille markkinamekanismeja korostavaa reseptiä ovat parinkymmenen viime vuoden ajan tarjonneet erityisesti Kansainvälinen valuuttarahasto, Maailmanpankki ja alueelliset kehitys pankit. Useat talouden globalisaatiota vastustavat tahot näkevät nämä instituutiot WTO:n kanssa uusliberaalin talouspolitiikan suurimpina saarnamiehinä. Mutta onko näillä kansainvälisen talouden monoliiteillä niin suuri merkitys kuin annetaan ymmärtää?

Kehityskeskustelu etenee koko ajan, mutta Maailmanpankkia syytetään yhä uusliberaalin talouspolitiikan saarnaamisesta. Monista alkuperäisistä opinkappaleista ollaan kuitenkin pankkissakin jo luovuttu tai niitä ollaan muokattu ja täydennetty. Maailmanpankin taloustieteilijät eivät elä eristyksissä kehityskysymyksiä pohtivista akateemisista ja muista yhteisöistä.⁸¹ Kehitysjattelu on vuosien varrella muuttunut myös Maailmanpankin sisällä. Nyt korostetaan kestävä kehitystä, uutta kasvuteoriaa, sosiaalista pääomaa, oikeiden instituutioiden rakentamista ja niiden toimintaa.⁸² Ajattelu tulee kehittymään jatkossakin, nyt korostettavat asiat eivät ole viimeinen totuus.⁸³ Kehitysjattelun valtavirran ideat kestävät vain aikansa.

Voiko talousajattelussa saavuttaa paradigman aseman, voimassaolevan totuuden, samaan tapaan kuin matematiikassa, astronomiassa tai kemiassa? Onko uusklassisen taloustieteen ideoista tullut normaalitiedettä, jolloin teorioiden perusteita ei enää kyseenalaisteta? Onko uusien ilmiöiden tutkiminen keskeistä, vai ratkaisevatko asiaan vihkiytyneet ongelmia vain paradigman sisällä? Monet markkinauskon opit ovat osana uusklassista taloustiedettä päätyneet perusoppikirjoihin ja levittäytyvät näin

leyes económicas objetivas a las cuales debemos atenemos.” Fidel Castro Ruz: Informe Central al Primer Congreso del Partido Comunista de Cuba. La Habana, 1975. (Tablada 1987).

81 Meier 2001; Rodrik 2002.

82 Meier 2001.

83 Maailmanpankin sisällä ollaan tietoisia tällaisesta ideoiden kehityksestä ja muuttumisesta. Tästä kertoo mm. Maailmanpankin itsensä kustantama, Meierin ja Stiglitzin (2001) toimittama teos *Frontiers of Development Economics*, vaikka kirja ei olekaan Pankin virallinen kanta näihin kysymyksiin.

taloustieteen ulkopuolelle.⁸⁴ Vähitellen kerettiläiset ideat poistuvat korkeakoulujen ja muiden oppilaitosten perusopetuksesta taloushistorian kammioihin.⁸⁵ Ei ole kauaakaan siitä, kun lähes jokainen nuori ekonomisti tunnisti tilanteet, joissa markkinamekanismilla oli heikkoutensa. Oppikirjoissa toistettiin samaa virhelistaa. Nyt markkinoiden potentiaaliin heikkouksiin viittaaminen leimataan vanhanaikaiseksi ja nykyisen kulttuurin vastaiseksi.⁸⁶

Paradigman vaihtuminen ei usein ole sama asia (järkeen perustuva) ratkaisu, sitä voi jopa verrata uskonnolliseen muutokseen. Voimassaoleva totuus kyseenalaistetaan vain kriisin kohdatessa, jolloin uuden paradigman puolesta puhujat pyrkivät korostamaan kykyänsä ratkaista ongelmia vanhoja oppeja paremmin.⁸⁷

Taluspoliittisten vaihtoehtojen puute on siis osittain harhaa. Vaihtoehtoja on vähän, koska ratkaisuja haetaan voimassaolevan paradigman sisältä. Näiden kansainvälisen talouden superinstituutioiden voimassaoleva totuus siis rajoittaa konkreettisesti ratkaisujen hakemista kansallisella ja kansainvälisellä tasolla esimerkiksi velkaongelmaan, maailmantalouden rakenteisiin tai talouskriisien hallintaan.

84 Usuliberalismi ei ole sama kuin usklassinen taloustiede. Usklassisen paradigman ydin esitettiin ensimmäistä kertaa selkeästi Alfred Marshallin (1890) teoksessa Principles of Economics. Teos vähitellen korvasi John Stuart Mill'in Principles of Political Economy teoksen taloustieteen valtavirran perusteoksena. Usklassisen paradigman peruspiirteet löytyvät lähes mistä tahansa valtavirran mikrotaloustieteen oppikirjasta. Usklassinen taloustieteilijä ei ole välttämättä uusliberaali. Voidaan kenties erottaa kaksi tasoa: uusliberalismi usklassisen taloustieteen sisällä ja toisaalta voidaan puhua usklassisesta taloustieteestä suhteessa vaihtoehtoihin koulukuntiin kuten marxismiin. Voidaan myös kysyä onko uusliberalismi taloustiedettä lainkaan? Milton ja Rose Friedmanin (1982) kirjaa "Vapaus valita" voi pitää hyvin poliittisena uusliberaalina pamflettina, se puolestaan pohjaa heidän monetaristiseen taloustieteelliseen työhönsä ja keynesiläisyyden kritiikkiin.

85 Kuhn 1970.

86 Eilisen tutkimaton usko on tänään vääräoppisuutta ja eilisen harhaoppisuus on nyt uusi taikausko. Sen 2001, 111. Todaron (1988) Suomessakin mm. Turun kauppa korkeakoulussa vielä muutama vuosi sitten oppikirjana käytetyn kirjan "Economic Development in the Third World" kolmannessa painoksessa vuodelta 1985 puhutaan markkinoista uutena vaihtoehtona keskusjohtoiselle suunnittelulle. Todaro kuvaa kuinka yhä useampi länsimaalainen taloustieteilijä, kehitysmaiden talousministeri sekä kansainvälisten kehitysjärjestöjen johto on ryhtynyt puolustamaan markkinamekanismien laajempaa käyttämistä tehokkuuden ja nopeamman talouskasvun avaintekijänä. (Lähteenä on tässä käytetty kirjan espanjankielistä käännöstä vuodelta 1988, 573).

87 Kuhn 1970 ; Lakatos 1974 ; Watkins 1974.

Tarvitaan historiallista näkökulmaa

Vastaus kehitysongelmiin ei ole mustavalkoinen, vaan se sisältää harmaan eri sävyjä. Mikään maa ei ole käytännössä ottanut suuria kehityskäsitteitä oppikirjareseptillä. Vastaus kehitysongelmiin ei löydy perinteisistä vastakkainasetteluista: vientivetoinen kehitys vastaan sisäänpään suuntautunut strategia, yksityinen sektori vastaan julkinen sektori, markkinat vastaan säätely. Menestystarinat ovat usein erilaisia sekoituksia taluspoliittista ortodoksiaa ja kerettiläisyyttä. Tästä on paljon kokemukseen perustuvaa näyttöä esimerkiksi Itä-Aasiasta.⁸⁸ Tarvitaan siis paikallisiin olosuhteisiin räätälöityjä ratkaisuja.

Talouden globalisaation uskotaan tehneen maailmasta hyvin samanlaisen. Tämä on totta vain hyvin pieneltä osalta. Suuri osa maailman ihmisistä elää hyvin erilaisissa olosuhteissa kuin teollisuusmaissa. Peruutuspeiliin ei kuitenkaan saisi katsoa. Mutta eikö kehitysmaiden tulisi ottaa oppia teollisuusmaiden aikaisemmasta kehityksestä? Miten köyhien maiden pitäisi pyrkiä rikkaiden maiden kanssa kohti yhteistä kehityksen päämäärää samanlaisin keinoin mutta hyvin erilaisista lähtökohdista? Ilman kehitysmaiden omista lähtökohdista suunniteltua taluspoliittikkaa ne tulevat todennäköisesti aina kulkemaan jälkijunassa.

Usklassinen taloustiede on kuitenkin kategorisesti hylännyt induktiivisen, kokemusjohtoisien järkeilyn, ja nykyisestä kehityspoliittisesta keskustelusta on tullut erityisen epähistoriallista. Nyt kehityskirjallisuus on täynnä teoriapohjaisia propositioita tyyliin "vapaakauppa hyödyttää kaikkia".⁸⁹ Olisi hetkeksi hylättävä teoreettiset mallit ja niiden epätoivoiset muuntelupyrkimykset ja mentävä katsomaan miltä todellisuus näyttää

Menkää katsomaan miltä todellisuus näyttää!

Sisäsyntyisten prosessien ja omien instituutioiden rakentamisen uskotaan olevan avain oikean tien löytämiseen kohti korkeampaa kehitystä. Nykyiset teollisuusmaat pystyivät toteuttamaan

88 World Bank 1993 ; UNCTAD 1996 ; Rodrik 2002 ; Tammilehto 2003.

89 Chang 2002. Deduktiiviset mallit ovat yleisestä yksityiseen johtavaa päättelyä.

omaa talous- ja sosiaalipolitiikkaansa paljon nykyisiä kehitysmaita itsenäisemmin. Nykyiseen tilaansa ne ovat päässeet yrityksen ja erehdyksen kautta. Instituutiota ei voida hankkia ulkoa ilman merkittäviä paikallisia sovellutuksia. Näiden paikallisten sovellutusten muotoiluun vaaditaan valtion ja kansalaisyhteiskunnan aktiivista roolia. Tarvitaan yhteistyötä, joka edistää yrittämistä ja instituutioiden rakentamista. Tarvitaan vähemmän universaalia konsensusta ja enemmän kokeilua.⁹⁰

Ei tarvita uusia maailmanlaajuisia yleisohjeita, joiden olisi toimittava ja oltava voimassa aina ja kaikkialla. Nythän monella kehitysmaalla on vapaus valita vain yhdestä vaihtoehdosta. Kehitykset tarvitsevat omia ajattelijoita, joiden ideat kumpuavat heidän omista lähtökohdistaan ja omien maiden realiteeteista, ja tilaa näiden kokeilujen toteuttamiselle.

Mitä kauemmaksi eksytään makrotalouden ja globaalien talouspoliittisten kysymysten pohdintaan, sitä suuremmaksi etäisyys yksittäisen olemassaolostaan kamppailevan ihmisen ongelmiin kasvaa.

Se, että suuret kansanjoukot kehitysmaissa elävät virallisten yhteiskuntarakenteiden ulkopuolella, selittää osin miksi tietyt hyväntahtoiset talous- tai kehityspoliittiset toimet eivät saa aikaan toivottuja tuloksia. Olisi ymmärrettävä paremmin omavaraistalouksien ja epävirallisen talouden toimintaa. Huomiota olisi keskitettävä ennen kaikkea virallisen talouden ja epävirallisen talouden kohtauspisteisiin, jotta voidaan analysoida virallisen talouden hyötyjen mahdollista tihkumista alaspäin.

Köyhyysohjelmilla kohti paikallista osallistumista

Kansalaisyhteiskunnan roolin ja paikallisuuden korostaminen on noussut kansainvälisen kehityspoliittisen keskustelun valtavirtaan. Näkökulma, jonka mukaan kansalliset erityisolosuhteet on otettava huomioon, on kasvussa myös universaaleja oppeja tarjoavissa rahoituslaitoksissa. Kansalaisyhteiskunnan kuulemisen ja osallistumisen toivotaan parantavat kehitysstrategioiden omistajuutta ja näin ohjelmien tulosten oletetaan paranevan. Tällaisia elementtejä on rakennettu sisään erityisesti Maailmanpankin

johdolla laadittuihin köyhyysvähentämistrategioihin (PRSP).⁹¹

Kansallisten erityispiirteiden merkityksen korostamisella on haluttu painottaa, että kehitysmailla itsellään on oltava aikaisempaa vahvemmat mahdollisuudet määrittää omat yhteiskunnalliset kehitysprioriteettinsa. Kehitysmaiden omistajuus omasta kansallisesta politiikastaan⁹² on noussut 2000-luvun uudeksi avainkäsitteeksi kehitysyhteistyöpiireissä.

Nyt moniin kansainvälisiin kehitysyhteistyöohjelmiin on liitetty, ja jopa ehdollistettu, erilaisten kansallisten toimintaohjelmien kehittäminen. Saadakseensa kansainvälistä apua köyhien maiden on määriteltävä itse omat ensisijaiset kehitystavoitteensa.

PRSP-politiikan keskeinen lähtökohta ja periaate on, että se on kansallinen köyhyysvähentämisen ohjelma, joka on valmisteltu osallistaen kansalaisia, maan demokraattisia rakenteita hyväksikäyttäen. Sen tulisi siis heijastaa kansalaisten, erityisesti köyhimpien ja haavoittuvimpien väestöryhmien tavoitteita.⁹³

Vaikka YK:n vuosituhattavoitteet ovatkin saavuttaneet suuren suosion kansainvälisen kehityspolitiikan keskeisenä globaalina kehikkona, on niitä myös arvosteltu. Eräiden kriitikoiden mukaan nämä globaalistrategiat eivät tosissaan ota huomioon paikallista kontekstia ja paikallisia tarpeita eivätkä monessa tapauksessa perustu siihen miten kehitys todella tapahtuu.

YK:n piirissä on korostettu, että vuosituhattavoitteita ei sellaisenaan pidä nähdä kehitysohjelmana, joka olisi suoraan sovellettavissa kansallisiin yhteyksiin. Niiden halutaan pikemmin olevan kansallisen ja kansainvälisen kehityspolitiikan edistymisen mittapuu, ei kansalaisten poliittisten prioriteettien määrittelijä. YK:n piirissä korostetaan, että vuosituhattavoitteet voidaan saavuttaa ainoastaan, jos niillä on todellista merkitystä niille miljardeille ihmisille, joiden hyvinvointia ja elämän edellytyksiä niiden on tarkoitus edistää. MDG-tavoitteiden toivotaankin ankkuroituvan erityisesti kehitysmaiden kansallisiin keskusteluihin. Silloin erilaiset kansalaisyhteiskunnan ryhmittymät ja yhteisöt voivat niiden avulla ja niihin tukeutuen vaatia poliittisia uudistuksia omilta hallituksiltaan.⁹⁴

Vaikka näkemys, jonka mukaan kehitysprosessien on oltava kehitysmaiden itsensä joh-

⁹¹ *Poverty Reduction Strategy Papers, PRSP.*

⁹² *Policy ownership.*

⁹³ *World Bank 2003.*

⁹⁴ *UNDP 2003*

⁹⁰ *Rodrik 2002.*

tamia on yleistynyt, tähän lähestymistapaan liittyy vielä huomattavia ongelmia. Kehitysohjelmien reunaehdot ja taustaoletukset saattavat asettaa todelliselle sisäsyntyiselle kehitykselle merkittäviä rajoituksia. Voimassaoleva kehitysparadigma määrittelee nämä rajat.

Monien selvitysten mukaan PRSP-prosessit ovat lisänneet politiikan avoimuutta kehitysmaissa. Kansalaisyhteiskuntien edustajilla on monissa kehitysmaissa ollut enemmän osallistumisen ja vaikuttamisen mahdollisuuksia PRSP-prosesseissa, kuin vastaavissa yhteyksissä aikaisemmin. Monet kriittiset arvioijat ovat kuitenkin todenneet, ettei näiden prosessien seurauksena ole ainakaan vielä tapahtunut mitään merkittävää kansalaisyhteiskunnan poliittista vahvistumista. On myös esitetty näkemyksiä, että monet tärkeät väestöryhmät ja yhteiskunnalliset liikkeet ovat usein osallistuneet rajoitusti, tai eivät ollenkaan ensimmäisen sukupolven PRSP-keskusteluihin. Tällaisia ryhmiä ovat olleet kansanedustajat, ammattiyhdistysliike, naiset ja monet köyhät väestöryhmät.⁹⁵

Poliittisia ehtoja ylhäältä

Demokraattisen kehityksen kannalta ongelmalista on myös, että ohjelmien läpiviemisessä ensisijainen tilivelvollisuus kulkee kehitysmaahallituksilta avunantajille, ei kehitysmaiden parlamenteilta kansalaisille. PRSP-prosessit eivät ole syntyneet kehitysmaiden kansalaisten oman poliittisen liikehdinnän ja kamppailun seurauksena, vaan kansainvälisen politiikan ehtona. Siksi ei ole yllätys, että kehitysmaiden omat laajapohjaiset kansalaisjärjestöt, kuten ammattiyhdistysliike, eivät heti ota niitä omikseen tai kokevat ne vieraksi.

Matka köyhimpien väestöryhmien todellisuudesta kaupunkien virkamiesvetoisiin PRSP-konsultaatioihin on usein kovin pitkä. Eräät arvioijat ovatkin todenneet, että aina ei ole selvää, missä laajuudessa PRSP-prosesseihin osallistuneet kansalaisjärjestöt todella edustavat niitä tahoja, joita he sanovat edustavansa.⁹⁶ Monet arviot ovat hämmästellleet kuinka samankaltaisia eri maiden köyhyydenvähentämisstrategiat ovat olleet keskenään ja verrattuna kunkin maan aiempiin ulkoa saneltuihin talouden rakennesuopetusohjelmiin.⁹⁷

Suomen kehitys yhteistyötä vuonna 2003 arvioinut tutkijaryhmä ottaa omalta osaltaan

⁹⁵ Stewart – Wang 2003.

⁹⁶ Esimerkiksi Stewart – Wang 2003; Gould – Ojanen 2003

⁹⁷ UNCTAD 2002, Stewart – Wang 2003, Craig – Porter 2002.

kantaa tähän kysymykseen. Heidän mielestään afrikkalaisiin PRSP-ohjelmiin sisäänrakennetut tavoitteet ja prioriteetit ovat usein ristiriidassa Afrikan köyhien ihmisten omien tavoitteiden ja pyrkimysten kanssa. Heidän mukaansa PRSP-ohjelmat heijastelevat enemmän kehitysmaiden hallitusten ja kansainvälisten rahoituslaitosten intressejä kuin köyhien väestöryhmien etuja. He korostavat myös, että kaikesta puheesta huolimatta ei avunantajien PRSP-konsensusessa näytä löytyvän riittävästi poliittista tahtoa köyhimpien poliittisen vaikutusvallan vahvistamiseen ja heidän näkemystensä huomioonottamiseen demokraattisissa prosesseissa.⁹⁸

Arvioijat sanovat, että Suomen hyvinvointivaltion rakentaminen oli jotain aivan muuta kuin byrokraattinen projekti, joka suunniteltiin ja esiteltiin kansalaisille ylhäältä-alas menetelmien: “Se on ollut erittäin vaikea ja tuskallinen vuosisatoja kestänyt prosessi, jossa tavalliset ihmiset, kirkot, yhteisöt, työväenliike, yritykset ja eri ideologioita edustavat poliittiset puolueet ovat olleet Suomen uskonnollisesta, kulttuurisesta ja historiallisesta taustasta johtuen valmiita ja halukkaita oppimaan virheistään, eroistaan ja yhteisistä eduistaan rakentaakseen yhteiskunnan kaikille suomalaisille”⁹⁹

Suomen ja monien muiden teollisuusmaiden oma historiallinen kokemus osoittaa, että vain yhteiskunnallisten liikkeiden johtamat muutosprosessit ja kamppailut voivat kestävästi poistaa köyhyyttä. Tänäkin päivänä näitä vaihtoehtoja etsiviä liikkeitä syntyy ja kasvaa eri puolilla maailmaa. Eivätkä ne toimi pelkästään paikallisesti, vaan hakevat myös yhä vahvempaa kansainvälistä yhteistyötä samojen köyhdyttämisen haasteiden kanssa kamppailevien ihmisten ja heidän liikkeidensä kanssa.

Paikallisia vastauksia maailmanlaajuisiin kysymyksiin

Taloudellisen toiminnan tuloksena jotkut hyötyvät ja toiset häviävät. Myös taloudellisen toiminnan rajoittamisesta hyötyvät jotkut, kun taas toisten toimintaa se voi haitata. Missä kulkee se raja, jolloin joidenkin vapauksia voidaan rajoittaa, jotta toiset voivat nauttia omistaan? Miten valinnat ja rajoitukset toteutetaan? Juuri nämä ovat oleellisia kysymyksiä. Juuri näihin

⁹⁸ Saasa et al. 2003.

⁹⁹ Saasa et al. 2003, 52

kysymyksiin ihmisillä pitäisi olla oikeus vaikuttaa - paikallisesti.

Tämä on tärkeä haaste. Talouden globalisaation laajeneminen on merkinnyt, että ihmisten elinolosuhteisiin tehtäviä päätöksiä tehdään yhä enemmän kansainvälisissä järjestöissä, kuten Maaillan kauppajärjestö ja Maaillan pankki.¹⁰⁰ Globaalipolitiikan demokratisointi on tärkeä poliittinen haaste. Emme kuitenkaan saa kadottaa huomiota ihmisistä lähimpänä olevista, paikallisista ja kansallisista poliittisista instituutioista ja niiden toimintaedellytysten turvaamisesta. Voi kysyä, onko globaalipoliittinen aikakautemme köyhdyttämässä kansallisen ja vielä paikallisemman politiikan mahdollisuuksia? Jääkö paikallisen ja kansallisen tason rooliksi ainoastaan sopeutuminen globaalitasolla sovittujen sääntöjen, sopimusten ja ohjelmien asettamiin raameihin? Tilaa yhteiskunnallisten liikkeiden ajamille paikallisille muutoksille näyttää olevan yhä vähemmän. Poliitiikka köyhtyy.

Nykymuotoisen talouden globalisaation logiikka edellyttää länsimaisten kulutustottumusten ja länsimaisen markkinatalouden perustituutioiden, esimerkiksi omistusoikeusjärjestelmien, leviämistä. Vaikka tämä prosessi varmasti luo tietyille alueille ja valtioille entistä vahvempia edellytyksiä taloudelliseen ja sosiaaliseen kehitykseen, on se samalla monien ihmisten ja väestöryhmien köyhdyttämistä.

Talouden globalisaatio tarkoittaa erityisesti yritysten ja sijoittajien, ei ihmisten, toimintakentän ja liikkumisen laajentamista mahdollisimman laajalle ympäri maailmaa. Siihen tarvitaan eri maissa kansallista politiikkaa, joka mahdollisimman vähän säätelee ja rajoittaa niiden toimintaa ja luo samanlaiset toimintaedellytykset – instituutiot ja standardit - eri puolille maailmaa. Tästä johtuen kansainvälisen kaupan ja pääoman liikkuvuuden vapauttaminen on jo pitkään ollut globaalipolitiikan ytimessä. Tämä kehityskulku vaikeuttaa ihmisten ja yhteisöjen mahdollisuuksia erilaisiin yhteiskuntapoliittisiin vaihtoehtoihin koska se lukitsee politiikan yhteen malliin.¹⁰¹

Kamppailu on aina paikallinen

Puhumalla köyhtymisen sijasta köyhdyttämisestä olemme halunneet alleviivata sitä, että

¹⁰⁰ Patomäki et al. 2002 esittelevät laajasti globaalia demokratiaa edistäviä aloitteita.

¹⁰¹ Gill 1998.

köyhyyttä aiheuttavat monet, usein hyvin monimutkaiset ja monen tasoiset yhteiskunnalliset ilmiöt. Yhteistä niille on usein se, että köyhdyttävien prosessien seurauksista eniten kärsivillä, köyhimmillä ja heikoimmilla, ei juuri koskaan ole mahdollisuuksia itse vaikuttaa näihin prosesseihin. He ovat yleensä kaukana yhteiskuntansa kehitykseen vaikuttavista tärkeistä päätöksistä ja päättäjistä. Viime vuosikymmeninä poliittinen valta on siirtynyt yhä enemmän ylikansalliseksi tasolle. Tämä on entisestään vaikeuttanut maailmanlaajuisesti demokraattisen politiikan mahdollisuuksia.

Tässä kirjassa on erityisesti käsitelty epävirallisen ja virallisen maailman luonnetta ja eroja. Ihmiskunnan enemmistölle tämä tarkoittaa käytännössä, että virallinen julkinen politiikka - valtio - ei pysty omalla toiminnallaan takaamaan heille kansalaisen perusturvaa. Siksi kansalaisten on haettava perustoimeentulonsa julkisen vallan ulkopuolisesta toiminnasta. Samalla he jäävät virallisen yhteiskunnan ulkopuolelle, tai ainakin sen laitamille. Kaikilla pitäisi kuitenkin olla yhtäläinen mahdollisuus rakentaa omaa hyvinvointiansa omista lähtökohdastaan ja olla oman yhteiskuntansa todellisia jäseniä.

On tärkeää nähdä, että erityisesti monissa kehitysmaissa on hyvin heikko organisaatio. Valtio ei ole niissä heikko pelkästään taloudellisten voimavarojen puutteen vuoksi, useissa kehitysmaissa koko nykyisen voimassaolevan yhteiskuntasopimuksen tarkoituksenmukaisuus on kansalaisten enemmistön näkökulmasta kyseenalainen. Valtiot ovat heikkoja, koska valtionrajojen sisällä toimii käytännössä yksi virallinen, vähemmistön yhteiskuntarakenne, jonka laitamilla tai ulkopuolella on laaja yhteisöjen verkosto. Siellä elää kansalaisten enemmistö. Kansanvaltaa ei ole, ellei kansalla ole valtaa

Yhteiskuntasopimukset syntyvät eri eturyhmien poliittisen kamppailun ja keskinäisten sopimusten seurauksena. Jotta nämä sopimukset voivat olla yhteiskunnallisesti kestäviä ja oikeudenmukaisia, myös köyhimpien väestöryhmien on päästävä mukaan niitä laatimaan.

”Taistelu köyhyyttä vastaan” ei ole taistelua minkään abstraktin tavoitteen tai mittariksi asetetun tunnusluvun saavuttamiseksi. Köyhdyttämisen lopettaminen on taistelua *todellisten ihmisten köyhyydestä nousemisen puolesta*. *Se on heidän etujensa ajamista*. Viime kädessä kamppailu on siis aina paikallinen.

Epilogi

Kamppailu köyhdyttämistä vastaan

Köyhdytetyt: ihmiskunnan epävirallinen enemistö -kirjan eräs tavoite oli antaa osaltaan sisältöä Kehitysyhteistyön palvelukeskus (Kepa) ry:n vuosien 2004-06 ohjelmapolitiikan keskeisimmälle käsitteelle ”köyhdyttäminen”. Tuon käsitteen tarkka tyhjentyvä määrittely tai selkeän köyhdyttämisen lopettamiseen tähtäävän poliittisen ohjelman laatiminen ei kuitenkaan ollut kirjan nimenomainen tavoite, eikä siitä siksi löydy yhdestä paikasta tiivistettynä helposti vastausta kysymyksiin: mitä köyhdyttäminen on tai miten sen voi lopettaa.

Kirjan tavoitteena oli ennen kaikkea kuvata kehitysmaiden todellisuutta sellaisena kuin kirjoittajat ja heidän kumppaninsa sen olivat kokeneet. Kirjassa lähdettiin liikkeelle paikallistasolta, yksilöstä ja kokemusperäisestä, ei teorioista kaukaa globaalitasolta. Kirjalla oli kolme laajaa tavoitetta. Sen piti olla akateemisesti uskottava, helposti luettava ja sisällettävä selkeä poliittinen viesti. Ensimmäinen tavoite lienee jossain määrin toteutunut, sillä kirja on ollut kehitysmaatutkimuksen johdantokurssin tenttivaatimuksissa Helsingin yliopistossa vuodesta 2005. Luettavuuden arvioinnin jätän lukijoille.

Kolmas tavoite koski köyhdyttämisen lopettamiseen liittyvää poliittista viestiä. Tuon viestin yksityiskohdat ovat osittain selkiytyneet itselle vasta kirjan kirjoittamisen jälkeen viimeisen parin vuoden aikana lukuisten köyhdyttämistä koskevien koulutusilaisuuksien, seminaarien ja haastattelujen kautta. Tämä epilogi on yritys tiivistää omaa ajattelua köyhdyttämisen käsitteestä ja kamppailusta köyhdyttämistä vastaan. Nämä ajatukset ovat henkilökohtaisia, ne eivät edusta välttämättä Kepa ry:n mielipiteitä tai edes Köyhdytetyt -kirjan muiden kirjoittajien mielipiteitä.

Kuka määrittelee kehityksen ja köyhyyden?

Ennen kuin voimme siirtyä keskustelemaan köyhdyttämisestä tai sen lopettamisesta, on mei-

dän hetkeksi pysähdyttävä ajattelemaan, mitä kehitys ja köyhyys oikein loppujen lopuksi ovat. Kehityksen käsitteen avaaminen ei ole triviaalia. Nykyinen viranomais- ja kansalaiskeskustelu pursuavat epämääräisiä heittoja ”kehitysnäkökulmasta” tai ”kehitysulottuvuudesta” niiden tar koittamatta oikeastaan yhtään mitään tai kaikkea mahdollista. Köyhdytetyt -kirjan lähtökohtana on, että ”kehitys” on varsin pitkälle subjektiivinen käsite. Kehityksen ns. määritelmät¹⁰² ovat useimmiten yhden tai useamman ihmisen mielikuvia sosiaalisen olemassaolon ihannetilasta. Kehitys voidaan myös ymmärtää tähän ihannetilaan pyrkivänä yhteiskunnallisena prosessina. YK:n vuonna 1986 antama Julistus oikeudesta kehitykseen määrittelee kehityksen kokonaisvaltaiseksi taloudelliseksi, sosiaaliseksi, kulttuurilliseksi ja poliittiseksi prosessiksi, joka pyrkii koko ihmiskunnan *hyvinvoinnin* jatkuvaan parantamiseen. Tämän tulisi tapahtua yksilöiden aktiivisen, vapaan ja merkittävän kehitykseen osallistumisen kautta.¹⁰³

Jokainen määrittelee kuitenkin itse oman hyvinvointinsa perustavat tekijät, sen mitä hän haluaa elämässään tavoitella. Tavoitteen asettajan näkemys on ratkaiseva. Olennaista on saada osallistua näiden ”kehitystavoitteiden” määrittelyyn, valintoihin ja toteuttamiseen. Kehityksen määritelmä on moniselitteinen. Siksi toisen ”kehitys” voi olla itse asiassa toisen ”anti-kehitystä”. Käytännössä todellisessa maailmassa ei siis ole olemassa mitään kaikkia hyödyttävää ”kehitystä”, vaikka käyttäydymme usein ikään kuin näin olisi.

Entä mitä on köyhyys? Nopeasti voisi ajatella köyhyyden olevan kehityksen puutetta, eli myös köyhyys on hyvin moniulotteista. Se ei ole vain tulojen puutetta tai kulutuksen vähäisyyttä, vaan se voi koskea asumista, ravintoa, terveyttä tai koulutusta. Kysymys voi olla turvattomuudesta, haavoittuvuudesta, altistumisesta väkivallalle, rikoksille tai luonnon katastrofeille. Se voi liittyä päätöksenteko- tai osallistumismahdollisuuksien puutteeseen tai kykenemättömyyteen osallistua yhteisön toimintaan.

Köyhyys on lähes aina suhteellista. Ihmisten elinolosuhteita verrataan joidenkin toisten tilanteeseen, rikkaiden tai hyvinvoivien. Kuvitellaan, että kaikki ansaitsisivat dollarin päivässä, kuka

¹⁰² Ristin mukaan kehityksen määritelmänä käytettävät listat hyvistä universaaleista asioista eivät täytä tieteellisen määritelmän kriteerejä ja siksi suuri osa kehityksen määritelmistä on ns. näennäismääritelmiä (quasi-definitions). Rist 2002.

¹⁰³ UN 1986.

olisi tuolloin köyhä. Kaikki vai ei kukaan? Köyhyys on myös henkilö- ja yksilökohtainen asia. Emme voi sanoa moottorintien risteyksessä yhtä avokadoa myyvälle laittomalle siirtolaiselle, ettei hän ole enää köyhä, koska hänen tämänvuotiset keskimääräiset tulonsa päivää kohden ovat dollari ja 25 senttiä, kun ne viime vuonna olivat alle dollarin, jos hän kokee olevansa hyvin eriarvoisessa asemassa ohikiitäviin autoilijoihin verrattuna. Taistelu köyhyyttä vastaan ei ole taistelua jonkin abstraktin tavoitteen, mittariksi asetetun tunnusluvun saavuttamiseksi tai kuvitteellisen tuloajan ylittämiseksi. Köyhdyttämisen lopettaminen on kamppailua todellisten ihmisten tavoitteiden puolesta.

Kun köyhyys on suhteellista, niin silloin köyhyyden syinä voidaan pitää sellaisia yhteiskunnallisia rakenteita, jotka ruokkivat eriarvoisuutta. Tämän tyyppisten rakenteiden muodostaminen ja ylläpitäminen on köyhdyttämistä. Ihmisistä ei tule köyhiä itsestään jonkin maagisen voiman seurauksena, vaan taloudellisen, sosiaalisen, poliittisen ja kulttuurisen vuorovaikutuksen ja toiminnan seurauksena.

Pyrkimykset köyhdyttämisen lopettamiseen nojautuvat ns. oikeuspohjaiseen lähestymistapaan kehitysajattelussa. Tälle lähestymistavalle on olennaista analysoida köyhyyden rakenteellisia syitä ja keskittyä epätasa-arvoon, eriarvoisuuteen ja syrjäytymiseen sekä tukea osallistumista.¹⁰⁴ Köyhdyttäminen ja sen lopettaminen ovat poliittisia prosesseja. ”Poliittinen” ymmärrettynä prosessina, jossa on pohjimmiltaan kysymys kuka saa mitä, milloin, missä ja miten.¹⁰⁵ Kehitys ja köyhyys ovat siis asioita, jotka liittyvät yksilöiden, ryhmien tai organisaatioiden etujen tavoitteluun tai säilyttämiseen. Köyhyyden vähentämisen puolesta toimiminen ei siis ole neutraalia, objektiivista tai epäpoliittista, vaikka näin usein annetaan ymmärtää.

Mutta miten köyhdyttämisen voi lopettaa? Ensimmäiseksi on kysyttävä, kenen näkökulmasta asiaa tarkastellaan. Kenen hyväksi ja puolesta aikoo yhteistyössä toimia? On otettava tietyn yksilön tai ryhmän näkökulma ja todellisuus, ja lähdettävä analysoimaan yhteiskunnallisia köyhdyttäviä rakenteita paikallisista järjestelyistä kohti globaaleja ratkaisuja. Ei ole olemassa kovin pitkälle meneviä universaaleja vastauksia, koska köyhdyttävät rakenteet ja ihmisten elinolosuhteet vaihtelevat hyvin paljon maasta ja paikasta riippuen.

¹⁰⁴ Rights-based approach, kts. esim. IDS 2003.

¹⁰⁵ Kts. esimerkiksi Lasswell 1966

Tarkastellaankysymystäköyhdyttämisen lopettamisesta kehityksen taloudellisen ulottuvuuden kautta. Tietyn yhteisön fyysiset ja immateriaaliset voimavarat ovat aina jakautuneet jollain tavalla yhteisöön kuuluvien yksilöiden kesken. Nämä yksilöt, toimijat, omistavat ja/tai käyttävät näitä resursseja. Se miten voimavaroja omistetaan ja hyödynnetään tapahtuu tiettyjen yhdessä sovittujen tai toisten määräämien sääntöjen ja järjestelyiden puitteissa. Yksilöiden toiminnan seurauksena jotkut menestyvät ja toiset eivät. Toiset onnistuvat keräämään varallisuutta enemmän kuin toiset. Ajan myötä hyvinvoivat saattavat käyttää asemaansa hyväksi ja onnistuvat luomaan sopimuksia tai muita järjestelyjä, ”rakenteita”, jotka hyödyttävät heitä enemmän kuin muita yhteisönsä jäseniä. Siten nämä rakenteet ovat suhteellisesti toisia köyhdyttäviä. Luonnollisesti yksilöt ovat erilaisia ja toiset saattavat kyvykkyytään menestyä köyhdyttävistä rakenteista huolimatta. Rakenteet eivät selitä kaikkea tai poista yksilön vastuuta. Suurin osa ihmisistä ei kuitenkaan pysty menestyksekkäästi taistelemaan epäedullisia ympäristökijöitä vastaan, vaan on tuomittu elämään köyhinä, koska heillä ei ole esimerkiksi mahdollista osallistua koulutukseen.

Oikeus osallistua on avain kehitykseen

Kehitys voidaan nähdä prosessina kohti tiettyjen perusoikeuksien, esimerkiksi universaalien ihmisoikeuksien toteutumisen tavoitetilaa. YK:n julistuksessa oikeudesta kehitykseen todetaan, että valtioiden pitäisi kansallisella tasolla ryhtyä kaikkiin tarvittaviin toimiin, jotka mm. takaavat kaikille yhtäläiset mahdollisuudet nauttia perusvoimavaroista, koulutuksesta, terveyspalveluista, ravinnosta, asunnosta, työstä ja reilusta tulojaosta. Todellisuudessa yhteisöjen voimavarat ovat kuitenkin aina rajalliset, eikä kaikkia oikeuksia voida tai haluta välttämättä toteuttaa välittömästi tai samanaikaisesti. Oikeus osallistua yhteisön päätöksentekoon siitä, mitä oikeuksia aiotaan milloinkin toteuttaa tai panna täytäntöön, on keskeistä. Vain osallistumisen kautta on mahdollista vaatia muita oikeuksia ja niiden toimeenpanoa. Oikeus osallistumiseen on siis avain kaikkien muiden oikeuksien saavuttamiseen.¹⁰⁶

Kysymys on yhteisöjä koskevista valintaprosesseista, joissa saattaa olla vastakkain keskenään kilpailevia eri yksilöiden ja ryhmien legitiimejä

¹⁰⁶ IDS 2003. Kts. myös Sen 2001.

intressejä. Poliittisen keskustelun ja kamppailun tuloksena syntyy mahdollisesti kaikkia hyödyttäviä ratkaisuja tai sellaisia, joiden seurauksena syntyy voittajia ja häviäjiä. Usein on mahdotonta parantaa kaikkien asemaa samanaikaisesti, on siis tehtävä valintoja. Koska ”hyvinvoinnin” määrittely on viime kädessä subjektiivista, on päätöksenteossa usein kyse tilanteesta, jossa kaikkia ei voida tyydyttää.

Tavoitteiden asettamisen lisäksi on olennaista päästä osallistumaan keskusteluun niistä toimenpiteistä, joilla tuo tavoite aiotaan saavuttaa. Esimerkiksi YK:n vuosituhtavoitteista on laaja yhteisymmärrys, mutta niihin ei välttämättä koskaan päästä. Niiden saavuttamiseksi kuitenkin toteutetaan erilaisia yhteiskuntapoliittisia toimia, joilla on käytännön seurauksia. Nämä seuraukset ovat erilaisia eri ihmisille ajassa ja paikassa. Osa toimista voi jopa lisätä köyhyyttä.

Jonkin yhteisön köyhdyttämisen lopettamisen puolesta voi tehdä työtä tukemalla tämän ryhmän mahdollisuuksia osallistua ja vaikuttaa oman lähipiirinsä ja kansallisen tason päätöksentekoon, missä hyvinvoinnin yhteiskunnalliset puitteet luodaan. Voidaan myös tukea jonkin yhteisön materiaalisia tai henkisiä edellytyksiä vahvistaa hyvinvointia. Tuki voi olla fyysisiä voimavaroja (kuten tarvikkeita, laitteita tai ruokaa), henkisiä voimavaroja (esimerkiksi koulutusta) rahaa, jolla hankkia niitä tai oman työpanoksen antaminen. Tukimuodot eivät ole toistensa vastakohtia, erilaista tukea tarvitaan eri tarpeisiin. Hätä ja puute voivat olla välittömiä ja tukea tarvitaan heti, ja joskus tulevaisuuden epävarmihin prosesseihin panostaminen voi tuntua turhalta. Köyhdyttämisen lopettamisen kannalta välittömiin tarpeisiin suunnattava tuki ei kuitenkaan yksin riitä. Jotta tuen vaikutukset olisivat kestäviä, tarvitaan myös poliittista lähestymistapaa. Tuki välittömiin tarpeisiin ei korvaa toimia, jotka pureutuvat pidemmällä aikavälillä köyhdyttäviin yhteiskunnallisiin rakenteisiin. Siksi avunantajan rooli on aina toissijainen yhteisön omiin ratkaisuihin nähden.

Usein köyhdyttävät rakenteet ovat hyvin lähellä. Olisi kuitenkin harhaanjohtavaa sanoa, että kaikki köyhdyttävät rakenteet ovat paikallisia tai edes kansallisia. Yksilöt ja paikalliset yhteisöt ovat kytkeytyneet taloudellisen vaihdon kautta toisiinsa kansallisesti ja kansainvälisesti ympäri maailman. Maailmassa lähes kaikki ihmisyyhteisöt ovat jo tavalla tai toisella kytkeytyneet toisiinsa.¹⁰⁷ Globaaleilla ratkai-

suilla on yhä suurempi vaikutus elämäämme ja päätöksenteko lipuu paikallisilta yhteisöiltä yhä kauemmaksi. Samaan aikaan mitä kauemmaksi paikalliselta tasolta mennään, sitä vaikeammaksi tulee suorien köyhdyttämiseen liittyvien syy-seuraus –suhteiden osoittaminen tai niihin vaikuttaminen. Köyhdyttämisen lopettamisen kannalta on olennaista kyetä riisumaan näiden linkkien naamiot. Mitä paremmin tässä onnistumme, sitä enemmän voimme vaikuttaa ihmisten mahdollisuuksiin nousta köyhyydestä. On siis kyettävä ymmärtämään oma rooli osana globaaleja verkostoja. Oma kotivaltio saattaa esimerkiksi olla osallisena kansainvälisissä sopimusjärjestelyissä, jotka ovat osaltaan toisia yhteisöjä köyhdyttäviä. On siis vaikutettava oman maamme päätöksentekoon eri foorumien kautta. Samalla on ymmärrettävä oma roolimme osana kansainvälistä kauppaa ja taloudellista toimintaa. Viekö toimintani leivän toisen suusta? Romuttavatko etuni toisten työn arvon? Kuka kärsii kulutukseni ympäristövaikutuksista? Kuluttajina elämämme on täynnä jokapäiväisiä valintoja: ostanko lapsityöllä kudotun maton, juonko reilun kaupan kahvia, hankinko laittomasti hakatusta puusta valmistetut puutarhakalusteet?

Ei ole riittävää olla tekemättä ”pahaa”. Köyhdyttäminen ei ole vain ihmisten aktiivisen toiminnan tulosta, vaan se voi olla myös seurausta toimimattomuudesta. Se on olemassa olevien epäoikeudenmukaisuuksien ylläpitämistä. Etelän suurkaupungin viemärikuiluissa asuvan ja kaatopaikalta elantonsa hankkivalle kymmenvuotiaalle lapselle jokainen joka myötävaikuttaa siihen, että asiat pysyvät ennallaan, on potentiaalinen köyhdyttäjä. On siis toimittava!

Kent Wilska
Helsinki 8.11.2006

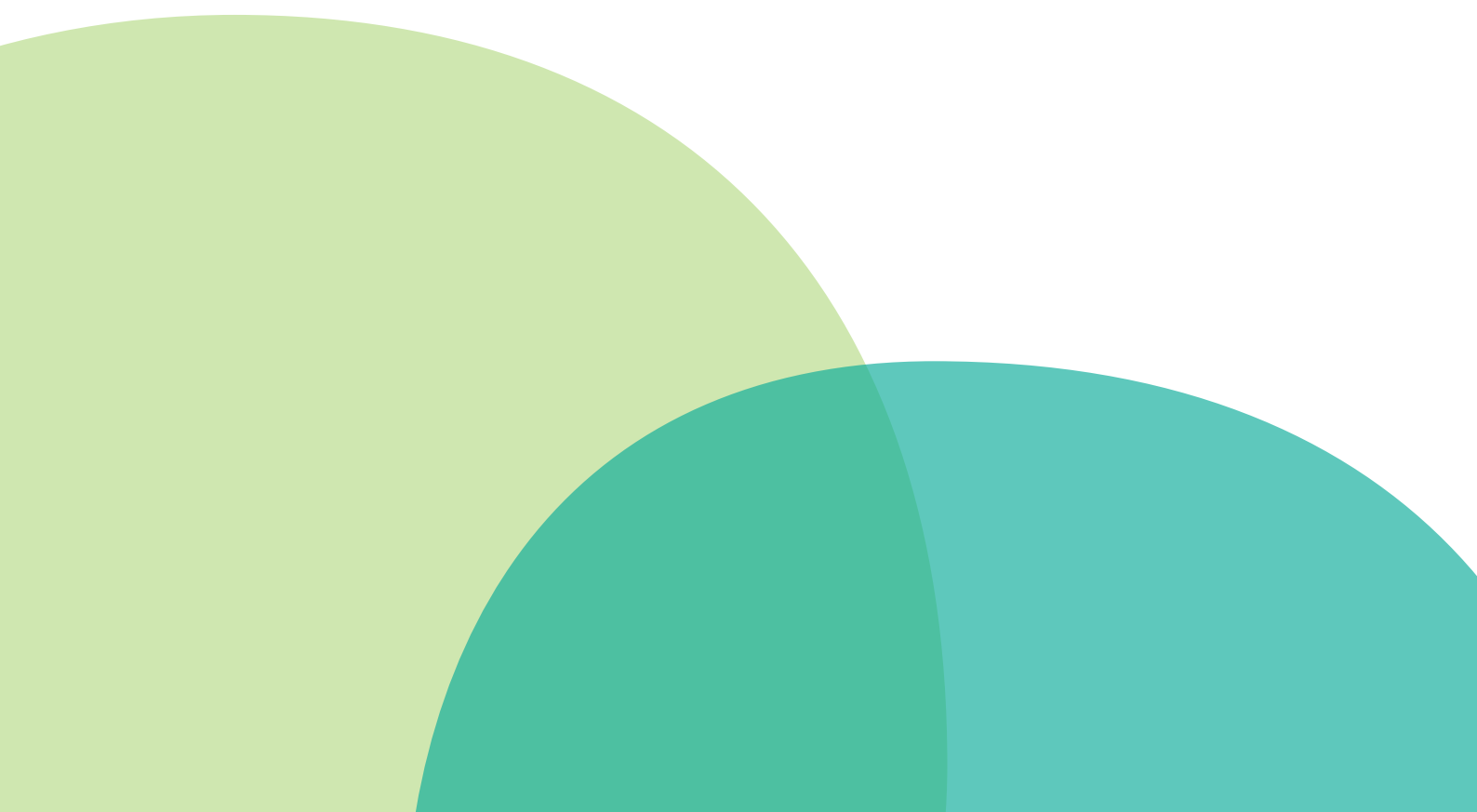
¹⁰⁷ McNeill – McNeill 2005.

Lähdeluettelo

- Bardhan, Pranab (2001)
Distributive Conflicts, Collective Action, and Institutional Economics. Teoksessa Meier, Gerald M. & Joseph E. Stiglitz (toim.), *Frontiers of Development Economics. The Future in Perspective*. The World Bank: Washington DC.
- Braudel, Fernand (1984)
Civilization and Capitalism 15th-18th Century. Volume III. The Perspective of the World. William Collins Sons & Co: UK.
- Chang, Ha-Joon (2002)
Kicking Away the Ladder. Development Strategy in Historical Perspective. Anthem Press: London.
- CMT, Confederación Mundial de Trabajo (2002)
Trabajar en el sector informal. Una oportunidad, un riesgo, un reto. Informe anual sobre los derechos de los trabajadores 2002. Confederación Mundial de Trabajo: Bruselas.
- Craig, David & Doug Porter (2002)
Poverty Reduction Strategy Papers: A New Convergence. *World Development*, December 2002, Vol. 30, No.12.
- FAO, Food and Agriculture Organization of the United Nations (2003)
FAO Statistical databases. <http://www.fao.org/>
- Friedman, Milton (1953)
The Methodology of Positive Economics. Teoksessa Friedman, Milton (toim.), *Essays in Positive Economics*, University of Chicago Press: Chicago.
- Friedman, Milton – Friedman, Rose (1982)
Vapaus valita. Otava: Helsinki.
- Gill, Stephen (1998)
Globalization, Democracy and International Financial Institutions. Teoksessa von Bonsdorff, Max & Ruby van der Wekken (toim.), *World Bank and Structural Adjustment*. Report no. 27. Kehitysyhteistyön palvelukeskus, Kepa: Helsinki.
- Gould, Jeremy & Julia Ojanen (2003)
Merging the Circle – The Politics of Tanzania Poverty Reduction Strategy. Policy Papers 2/2003. Institute of Development Studies, University of Helsinki: Helsinki.
- Helleiner, Gerald Karl (2000)
Markets, Politics and Globalization: Can the Global Economy be Civilized? UNCTAD, 10th Raul Prebisch Lecture, 12 December 2000: Geneva
- IDS, Institute of Development Studies (2003).
Policy Brief 17. May 2003
- ILO, International Labour Organization (2002)
Women and Men in the Informal Economy: A Statistical Picture. ILO: Geneva.
- IRELA, Instituto de Relaciones Europeo-Latinoamericanas (1996)
Ahorro nacional: la clave para un desarrollo sostenible en América Latina. Informe de Conferencia no. 4/1996. IRELA: Madrid.
- Kuhn, Thomas (1970)
The Structure of Scientific Revolutions. The University of Chicago Press.
- Kuronen, Timo (2003)
External Environmental Analysis (EEA) of the Mekong Region in Southeast Asia. Toimintaympäristöanalyysi, julkaisematon. Kehitysyhteistyön palvelukeskus: Bangkok.
- Kuyek, Devlin (2002)
Intellectual Property Rights in African Agriculture: Implications for Small Farmers. GRAIN: Barcelona.

- Lakatos, Imre (1974)
Falsification and the Methodology of Scientific Research Programmes. In: Lakatos, Imre & Alan Musgrave (eds.), *Criticism and the Growth of Knowledge*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Lasswell, Harold (1966).
Politics: Who Gets What, When, How. The World Publishing Company / Meridian Books.
- Lewis, Arthur W. (1958)
Teoría del desarrollo económico. Fondo de Cultura Económica: Ciudad de México.
- Maddison, Angus (2001)
The World Economy: A Millennial Perspective. OECD, Development Centre Studies: Paris.
- Marx, Karl (1867)
Pääoma. Ensimmäinen kirja. Pääoman tuotantoprosessi. Toinen painos. Karjalan ASNT:n valtion kustannusliike: Petroskoi, 1957.
- McNeill, J. R. & W. H. McNeill (2005).
Verkotonut ihmiskunta: yleiskatsaus maailmanhistoriaan. Vastapaino: Tampere.
- Meier, Gerald M. (2001)
Introduction: Ideas for Development. Teoksessa Meier, Gerald M. & Joseph E. Stiglitz (toim.), *Frontiers of Development Economics. The Future in Perspective*. The World Bank: Washington DC.
- Meier, Gerald M. & Joseph E. Stiglitz (toim.) (2001)
Frontiers of Development Economics. The Future in Perspective. The World Bank: Washington DC.
- Patomäki, Heikki & Teivo Teivainen & Mika Rönkkö (2002)
Global Democracy Initiatives: The Art of the Possible. Working Paper 2/2002. NIGD (Network Institute for Global Democratization): Helsinki.
- Pipitone, Ugo (1995)
La salida del atraso. Un estudio histórico comparativo. Centro de Investigación y Docencia Económicas – Fondo de Cultura Económica: Ciudad de México.
- Rist, Gilbert (2002)
The History of Development. From Western Origins to Global Faith. Zed Books: London.
- Rodrik, Dani (2002)
After Neoliberalism, What? Teoksessa *After Neoliberalism. Economic Policies that Work for the Poor*. A Collection of Papers at a Conference on Alternatives to Neoliberalism, May 23-24. New Rules for Global Finance Coalition: Washington DC.
- Rostow, W. W. (1961)
Las etapas del crecimiento económico. Un manifiesto no comunista. Fondo de Cultura Económica: Ciudad de México.
- Roubaud, François (1995)
La economía informal en México. Fondo de Cultura Económica: Ciudad de México.
- Saasa, Oliver S. & Galio C. Gurdian & Zenebeworke Tadesse & "Chintan" Gopal Siwakoti (2003)
Improving Effectiveness of Finnish Development Cooperation – Perspectives from the South. Department of Development Policy, Ministry for Foreign Affairs of Finland: Helsinki.
- Sen, Amartya (2001)
Development as Freedom. Oxford University Press: Oxford, UK.
- Shiva, Vandana (2003)
Taistelu Vedestä. Vastapaino: Tampere.
- Soto, Hernando de (2000)
The Mystery of Capital. Why Capitalism Triumphs in the West and Fails Everywhere Else. Bantam Press: London.
- Soto, Hernando de (1990)
The Other Path. The Invisible Revolution in the Third World. Harper & Row Publishers: New York.
- Stewart, Frances – Wang, Michael (2003)
Do PRSPs Empower Poor Countries and Disempower the World Bank, Or is the Other Way Round? Working Paper Series, May 2003. University of Oxford: Oxford.

- Tablada Pérez, Carlos (1987)
El pensamiento económico de Ernesto Che Guevara. Ediciones Casa de las Américas: La Habana.
- Tammilehto, Olli (2003)
Yhden taalan kysymys: globalisaatio ja köyhyyskiista. Like: Helsinki.
- Teivainen, Teivo (2000)
Enter Economy, Exit Politics. Transnational Politics of Economism and Limits to Democracy in Peru.
 The Finnish Political Science Association: Helsinki.
- Todaro, Michael P. (1988)
El desarrollo económico del Tercer Mundo. Alianza Editorial: Madrid.
- Tripp, Aili Mari (2001)
Non-formal Institutions, Informal Economies, and the Politics of Inclusion. WIDER Discussion Paper
 No. 2001/108. United Nations University, World Institute for Development Economics Research.
- UN, United Nations (1986).
Declaration on the Right to Development. Adopted by General Assembly resolution 41/128 of 4
 December 1986.
- UNCTAD, United Nations Conference on Trade and Development (2002)
The Least Developed Countries Report 2002: Escaping the Poverty Trap. United Nations: New York
 and Geneva.
- UNCTAD, United Nations Conference on Trade and Development (1996)
Trade and Development Report, 1996. United Nations: New York and Geneva.
- UNDP, United Nations Development Programme (2003)
*Human Development Report 2003. Millennium Development Goals: A Compact among nations to end
 human poverty*. Oxford University Press: New York.
- UNECA, United Nations Economic Commission for Africa (2003)
Economic Report on Africa. United Nations : Addis Ababa, Ethiopia.
- UNHSP, United Nations Human Settlements Programme (2003)
The Challenge of Slums. Global Report on Human Settlements 2003. United Nations Human Settle-
 ments Programme (UN-Habitat): Nairobi.
- Watkins, John (1974).
 Against "Normal Science". In: Lakatos, Imre & Alan Musgrave (eds.), *Criticism and the growth of
 Knowledge*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Wilska, Kent (2002).
 Host Country Determinants of Foreign Direct Investment in Latin America. Finnish Company Ca-
 ses in Brazil, Chile and Mexico. *Publications of the Turku School of Economics and Business Admi-
 nistration*, Series A-6:2002.
- World Bank (1993)
The East Asian Miracle: Economic Growth and Public Policy. A World Bank Policy Research Report.
 The World Bank: Washington DC.
- World Bank (2003)
PRSP Sourcebook, Chapter 2.1, Volume 1: Participation. The World Bank - International Moneta-
 ry Fund, Poverty Reduction Strategy Papers - Progress in Implementation, September 2003. The
 World Bank: Washington DC.

Köyhdytetyt

Ihmiskunnan epävirallinen enemmistö (lyhennelmä)

Köyhyys ei synny itsestään, vaan se on aina tuotettua. Köyhyys on seurausta toiminnasta - tai toiminnan puutteesta - joka ruokkii yhteiskunnallista eriarvoisuutta.

Köyhdytetyt kuvaa niitä yhteiskunnallisia rakenteita ja käytäntöjä, jotka aiheuttavat ja ylläpitävät köyhdyttämistä. Se on vahva puheenvuoro kehityspolitiikan suunnasta ja voi edistää aktivistien, opiskelijoiden ja ammattilaisten työtä kehitysyhteistyön alueella.

Köyhdytetyt-taustaselvitys on lyhennelmä Kepan samannimisestä kirjasta. Vuonna 2008 lyhennelmä oli käännetty Kepan raporttisarjaan myös englannin-, portugalin- ja espanjankielelle.

Kepan taustaselvitykset

Kepan taustaselvitykset -sarja tarjoaa tietoa kehityskysymyksistä. Sarjassa julkaistaan Kepan tekemiä tai tuottamia selvityksiä, seminaarimuistioita ja artikkeleita. Niissä käsitellään muun muassa Etelän kansalaisyhteiskuntaa, kansalaisjärjestöjen kehitystyötä ja poliittista vaikuttamista, kehitysyhteistyötä, vaikuttavuuden arviointia ja kansainvälistä kauppapolitiikkaa. Tekstejä julkaistaan useilla kielillä.

Selvitykset ovat Kepan verkkosivuilla osoitteessa:
<http://www.kepa.fi/taustaselvitykset>